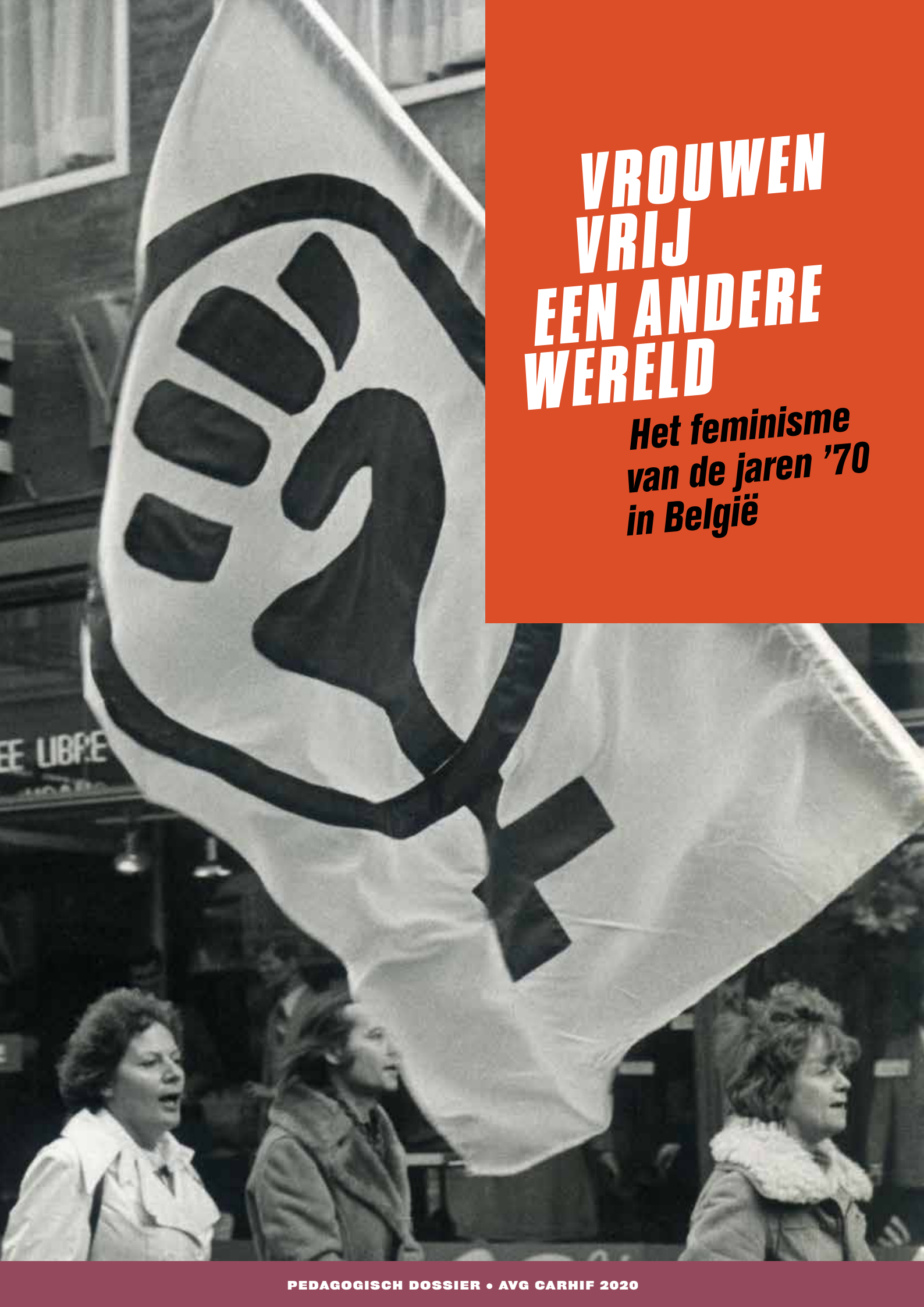
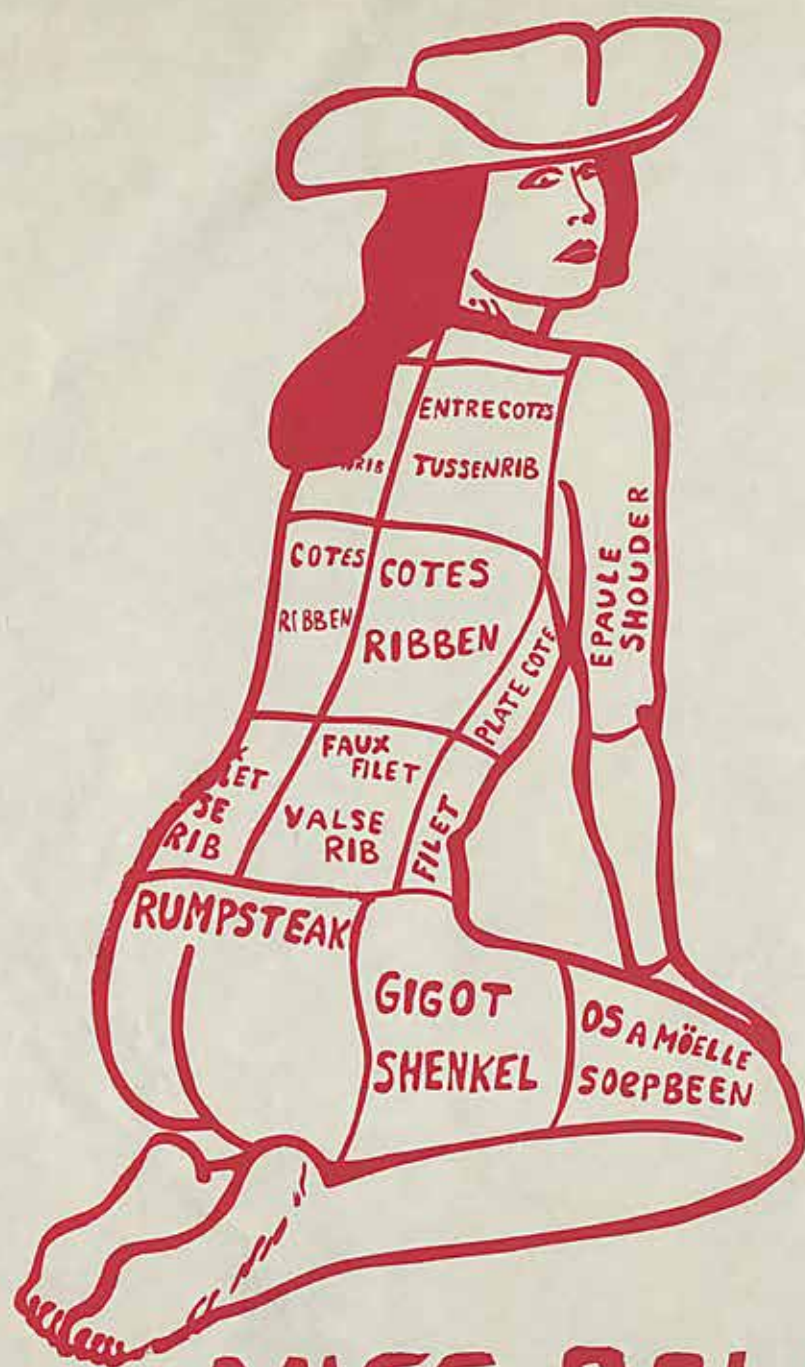

VROUWEN VRIJ EEN ANDERE WERELD

***Het feminisme
van de jaren '70
in België***

VERKIEZING **MISS BELGIE =** **VEEWEDSTRIJD**

ELECTION **MISS BELGIQUE**
CONCOURS DE BETAIL SUR PIED

DOLLE MINA FRONT DE LIBERATION DES FEMMES
Ed. Respons. A. HAUWEL 16 r. Américaine 1050

BEGIN JAREN 1970 palmen feministes de publieke ruimte in. Ze blazen nieuw leven in oude eisen: gelijkheid tussen vrouwen en mannen in het gezin, op school, op het werk en in de wetgeving. Ze hebben het over het lichaam, klagen stereotypen en geweld aan, en willen een positieve en open kijk op seksualiteit en anticonceptie. Hun militantisme is jong en dynamisch: ze schrijven, komen samen, betogen en zetten pittige acties op rond hun verlangen naar een samenleving in het teken van solidariteit, gelijkheid en zelfbeschikking voor iedereen.

HET DOSSIER 'VROUWEN VRIJ, EEN ANDERE WERELD' verkent een niet zo ver verleden waarin de ongelijkheid tussen vrouwen en mannen nog erg uitgesproken was. Tal van sprekende tijdsdocumenten doen nadenken over de weg naar maatschappelijke gelijkheid en de obstakels die nog steeds bestaan. Want al is er merkbaar vooruitgang geboekt, heel wat eisen en analyses uit de jaren 1970 zijn nog brandend actueel.

ALLE LEERKRACHTEN menswetenschappelijke vakken van het secundair onderwijs kunnen met dit dossier aan de slag (geschiedenis, Nederlands, economie, levensbeschouwelijke vakken ...). Enkele documenten zijn ook bruikbaar in het basisonderwijs. De thema's die aan bod komen zijn erg herkenbaar – gezin, school, werk, seksualiteit –, wat het voor leerlingen gemakkelijker maakt om ze te begrijpen, te duiden en erover na te denken.

DE TIJDSDOCUMENTEN lenen zich tot het oefenen van meerdere competenties, waaronder het formuleren van probleemstellingen, kritisch reflecteren, synthetiseren en communiceren. Ze laten zich gemakkelijk inpassen in lessen geschiedenis over mentaliteitswijzigingen, sociale bewegingen, maatschappelijke debatten doorheen de tijd. Mogelijke onderwerpen die daarbij aan bod kunnen komen, zijn de stratificatie van de samenleving en de ongelijkheden die daaruit voortkomen; de verhouding tussen religie en samenleving; de relaties tussen een rechtssysteem en de rechten en plichten van burgers; filosofische en politieke stromingen, de plaats van artistieke expressie in de samenleving ... Er is voor gekozen om de progressieve spelling te behouden in de tekstfragmenten.

BOVENDIEN bevat dit dossier ideeën voor opdrachten aan leerlingen, een korte duiding bij elk thema en verwijzingen naar bijkomende informatie.

THEMATISCHE FICHES

PLUS DE
GOUVERNE-
MENT ! VOICI CE
QUE NOUS PROPOSONS
(à voter et à mettre dans votre W.C.)

PRISON

les
bonnes
oranges

resto

L'argent
de la popu-
lation au
service de la
population
**MINISTÈRE
DES FINANCES**

Het nieuwe feminisme en de sociale bewegingen van de jaren 1960–1970

DOCUMENTEN

- Document 9. Betoogster in New-York, 1970.
- Document 10. 'Vrouwen vooruit, voor een klassenloze maatschappij', ca. 1970.
- Document 18. Het feminisme als politiek project, 1972.
- Document 37. 'Feminist zijn, is strijden voor rechtvaardigheid', 1974 & 1975.
- Document 39. 'Weg met de oude rollen', 1975.
- Document 50. Het feminisme en de sociale bewegingen van de jaren 1960–1970.

OPDRACHTEN

- Welke sociale groepen worden genoemd in deze documenten? Waarom?
- Welke concrete veranderingen vroegen feministes in de jaren 1970? Hoe zag hun ideale samenleving eruit? Op welke politieke stromingen deden ze beroep?
- Waarin sloot het feminisme van de jaren 1970 aan bij de sociale bewegingen uit de jaren 1960?

CONTEXT

- Na 1945 democratiseerde de samenleving in versneld tempo. Dat proces kwam ook vrouwen ten goede. In België waren ze steeds beter opgeleid, ze stonden sterker op de arbeidsmarkt, verwierven gelijke politieke rechten (1948) en waren niet langer onderworpen aan het gezag van hun echtgenoot (1958). De commercialisering van de pil in de jaren 1960 luidde een seksuele revolutie in.
- Op veel vlakken bleef de samenleving evenwel traditioneel en doordrongen van ongelijkheid. Het ongenoegen daarover groeide en tijdens de jaren 1960 kwamen in tal van landen protestbewegingen op straat. Ze verzetten zich tegen sociale ongelijkheid, racisme, koloniale regimes en imperialisme, de groeiende milieuproblemen. Met name jongeren uitten hun verlangen naar een andere wereld, zonder het oude gezag, zonder de taboes over lichaam en seks.
- De kritiek op machtsverhoudingen stimuleerde vrouwen om ook hun eigen positie te analyseren. In tal van landen, beginnend met de VS, verspreidde zich een radicaal feminisme. Dit feminisme van de zogenaamde 'tweede golf' (een verwijzing naar het 'eerste golf'-feminisme uit de 19de eeuw), riep op tot 'vrouwenbevrijding' en een rechtvaardige en solidaire wereld.
- In 1970 bereikte de beweging België. In snel tempo vormden zich kleine groepjes die een oproep lanceerden aan alle vrouwen, ongeacht hun achtergrond. De nieuwe generatie wilde, net als haar voorgangers, de vele discriminaties aanpakken die vrouwen troffen in het gezin, het onderwijs, op het werk of in de politiek. In een context van seksuele revolutie wilde ze dat vrouwen hun seksualiteit vrij en positief konden beleven en toegang hadden tot anticonceptie en indien nodig abortus.
- Maar haar agenda was radicaler: de feministes 'van de tweede golf' wilden een einde maken aan de dominante positie van mannen in de samenleving en aan alle vormen van machtsongelijkheid. Veel activistes hadden banden met de linkse beweging en zagen in het kapitalisme een belangrijke bron van uitbuiting. Ze wilden de maatschappij ten gronde veranderen en zo inrichten dat dat iedereen er harmonieus en op voet van gelijkheid in kon leven, ongeacht sociale achtergrond, leeftijd, kleur of seksuele oriëntatie.

DOCUMENTEN

- Document 13. 'Loskomen uit het beeld van ons', 1971–1975.
- Document 24. 'Wij willen lelijk mogen zijn', 1972.
- Document 34. 'Ook wij kunnen goed op ladders, muren, daken klimmen', 1974.
- Document 58. Statistieken over beroepen m/v, 2018. Actuele reclames, tijdschriften.

OPDRACHTEN

- Welke kenmerken worden volgens deze documenten toegeschreven aan 'vrouw zijn' (sociaal of individueel)? Zijn deze eigenschappen positief of negatief geladen? Leg uit.
- Wat maakt van die kenmerken stereotypes? Hoe beïnvloeden stereotypes de levens van mannen en vrouwen?
- Wat klaagden de feministes van de jaren 1970 aan?
- Waar staan we vandaag? Hoe kunnen we de beeldvorming veranderen?

CONTEXT

- In een ongelijke samenleving circuleren er veel stereotypes, of vereenvoudigde ideeën over bepaalde sociale groepen. Stereotypen schrijven bijvoorbeeld bepaalde kwaliteiten en gebreken toe aan mannen en vrouwen (maar ook aan sociale klassen, etnisch-culturele groepen, leeftijds-categorieën enz.). Ze verspreiden zich via tal van kanalen. Sommige van deze beelden zijn anekdotisch, andere wortelen zich diep in de geesten en worden aangrepen om ongelijke rechten en aparte rollen te verantwoorden.
- Over vrouwen zijn er bijvoorbeeld tal van stereotypen over hun gevoeligheid, zachtheid en toewijding, hun emotionele instabiliteit, passiviteit en neiging tot afhankelijkheid en onderschikking. Stereotiepe beelden over mannen beklemtonen hun intellectuele vaardigheden, hun dynamisme en creativiteit, hun rationaliteit en zelfbeheersing, hun moed, assertiviteit en zelfs agressiviteit, hun onafhankelijkheid en neiging tot dominantie. Deze ideeën werken door in de afbeelding van lichamen: bij mannen ligt het accent op hun fysieke kracht (soms verwijzend naar hun mentale sterkte /seksuele activiteit), bij vrouwen op hun verleidelijkheid (schoonheid/seksuele beschikbaarheid). Het bijgaande schoonheidsideaal heeft meestal weinig band met reële lichamen.
- Die beeldvorming is niet vrijblijvend: lange tijd rechtvaardigde ze een apart onderwijs en aparte maatschappelijke rollen (pleidooien hiervoor duiken ook vandaag nog sporadisch op). Mannen zouden van nature geschikt zijn voor het werkende leven en voor leidinggevende posities, terwijl vrouwen voorbestemd zouden zijn voor een rol in het gezin en de zorg voor anderen.
- Feministes wilden loskomen uit die tweedeling en de beeldvorming verbreden. In hun zoektocht naar een gelijke samenleving klaagden ze aan dat stereotiepe beelden vrouwen en mannen beknotten in hun mogelijkheden. Ze hadden ook genoeg van de strakke lichaamsnormen: ze wezen erop dat die confronterend, zelfs stigmatiserend waren voor wie ervan afweek, en dat ze de ongelijke machtsverhoudingen bevestigden. Door de enge beeldvorming open te trekken wilden ze het voor mannen en vrouwen mogelijk te maken om zich vrij te ontplooien volgens hun eigen voorkeur en talenten, los van beperkende clichés.

DOCUMENTEN

- Document 1. Kaft van een schoolhandboek, 1960.
- Document 19. 'Wij krijgen een pop, hij speelt met auto's', 1972.
- Document 14. Andere boeken en ander speelgoed, 1971 & 1975.
- Document 60. Schoolboeken, 2011–2012.
- Eigentijdse documenten: speelgoedcatalogi, kinderboeken, schoolboeken.

OPDRACHTEN

- Was speelgoed vroeger identiek voor jongens en meisjes, afgaand op deze documenten? Welke rolmodellen kregen jongens en meisjes aangereikt? Maakt speelgoed vandaag minder onderscheid? Leg uit.
- Hoe beelden deze schoolboeken mannen en vrouwen af? Welk verschil zie je tussen het schoolboek uit de jaren 1960 en die uit het begin van de 21ste eeuw?
- Hebben speelgoed en jeugdboeken een invloed op hoe kinderen naar zichzelf en elkaar kijken? Waarom denk je van wel/niet?
- Wat klaagden feministes in de jaren 1970 aan? Welke oplossingen stelden ze voor? Hoe kan beeldvorming veranderen?

CONTEXT

• Van jongs af aan krijgen jongens en meisjes, thuis en op school, ideeën mee over wat het betekent om 'jongen' of 'meisje' te zijn. Vroeger nog meer dan nu. Speelgoed en jeugdboeken stelden hen verschillende activiteiten voor, die verwezen naar hun latere rol in de samenleving. Ook de school verspreidde een verschillend ideaalbeeld voor jongens en meisjes. In de 19de eeuw en de eerste helft van de 20ste eeuw kregen meisjes en jongens nooit hetzelfde onderwijs. Meisjes werden opgeleid voor hun rol in het gezin, als moeders en huishoudsters; jongens werden voorbereid op het beroepsleven. De katholieke Kerk had veel kritiek op gemengd onderwijs en eind jaren 1960 waren er nog veel aparte scholen voor meisjes en jongens.

• Al in de 19de eeuw eisten feministes een gelijk onderwijs voor meisjes en jongens: ze vonden dat een noodzakelijke voorwaarde voor de emancipatie van vrouwen en voor het versterken van hun autonomie. Enkelen onder hen richtten zelf secundaire scholen op waar meisjes onderwijs kregen op het niveau van dat van jongens. In de eerste helft van de 20ste eeuw democratiseerde het onderwijs in versneld tempo. Dat proces kwam ook de meisjes ten goede, die geleidelijk aan toegang kregen tot dezelfde studierichtingen als jongens. De gelijkschakeling zette zich door in de jaren 1970, met de veralgemening van gemengd onderwijs in het officiële net in de jaren 1970 (en in het vrije in de jaren 1990) en dank zij een Europese richtlijn (1976) die elke discriminatie in de toegang tot opleidingen en de arbeidsmarkt verbood.

• De wettelijke gelijkheid betekende niet dat stereotiepe beelden verdwenen uit opvoeding of onderwijs. Ook vandaag zijn er veel verschillen in het speelgoed, de spellen en de boeken 'voor jongens' en 'voor meisjes'. Sommige handboeken bevatten nog steeds stereotiepe beelden, waarbij vrouwen vooral zorgen en mannen vooral gaan werken.

• Doorheen de jaren 1970 protesteerden feministes tegen het alomtegenwoordige seksisme in de opvoeding, dat mannen en vrouwen vastpinde op traditionele, verschillende rollen. Ze wilden gemengd onderwijs, gelijke vakkenpakketten en toegang tot dezelfde studierichtingen voor jongens en meisjes. Ze vonden dat iedereen met hetzelfde speelgoed moest kunnen spelen en riepen op om de beeldvorming in school- en jeugdboeken bij te sturen. Die strijd is aan het begin van de 21ste eeuw nog niet helemaal gewonnen.

DOCUMENTEN

- Document 22. 'Sloor of gehuwde vrouw', 1972.
- Document 25. 'Protest tegen de toestand van de gehuwde vrouw', 1972.
- Document 35. 'Zekerheid voor de vrouw, dat is betaalde arbeid', 1974.
- Document 44. 'Het gezin, hoeksteen van de samenleving?', 1977.
- Document 61. Wettelijke evoluties in enkele data, 1945-2019.
- Document 52. Evolutie van het geboortecijfer, 1831-2017.

OPDRACHTEN

- Welke verschillen bestonden er in 1972 tussen de rechten en plichten van mannen en vrouwen in het huwelijk? Welke gevolgen had dit voor de zelfstandigheid van vrouwen?
- Hoe stelden feministes het gezinsleven en de positie van vrouwen daarin voor? Wat stoorde hen? Waarom waarschuwden ze tegen het huwelijk? Wat wilden ze anders?
- Wanneer en hoe zijn de ongelijkheden in het gezin uit de wetgeving verdwenen?

CONTEXT

- De 19de-eeuwse samenleving steunde op het principe van het mannelijke gezag en de onder-schikking van vrouwen. Dat weerspiegelde zich in de organisatie van het gezin en in de wetgeving over huwelijk en gezin. Vanaf 1804 gold in de gebieden die vanaf 1830 België zouden vormen het Burgerlijk Wetboek van Napoleon. Dat wetboek plaatste het gezin onder het gezag van de echtgenoot en vader en verankerde het principe van de 'onbekwaamheid van de gehuwde vrouw' in de wet: een gehuwde vrouw kon geen contract ondertekenen of goederen beheren of gaan werken of een bankrekening openen zonder toestemming van haar man. Het principe van het vaderlijke gezag hield in dat gehuwde vrouwen geen rechten hadden over hun kinderen.
- In 1958 verzachtte een hervorming van het Burgerlijk Recht de onbekwaamheid van de gehuwde vrouwen: onder meer de verplichting van echtgenotes om hun man te gehoorzamen verdween. Toch bevatte het Burgerlijk Wetboek in 1972 nog steeds een aantal ongelijkheden. Tenzij een huwelijkscontract het anders bepaalde, beheerde de man de goederen van zijn vrouw. Hij besliste nog steeds over de echtelijke woning en oefende het ouderlijke gezag over de kinderen uit. Het recht op echtscheiding was nog steeds afhankelijk van een gerechtelijke beslissing en met name bij de redenen tot echtscheiding werd een onderscheid gemaakt tussen vrouwen en mannen (bijvoorbeeld in het geval van 'fout door overspel').
- Al eind 19de eeuw stond een hervorming van het burgerlijk recht hoog op de feministische agenda. De radicale analyse die het feminisme van de jaren 1970 maakte over ongelijkheden in het gezin, ging over meer dan wetgeving alleen. Het gezin werd voorgesteld als een gevangenis waarin de echtgenoot en vader eenzijdig beslissingen nam. En er werd gewaarschuwd dat het huwelijk en het statuut van huismoeder zwaar wogen op de (financiële) autonomie van vrouwen. Het duurde nog meerdere jaren vooraleer België de wetgeving ten gronde veranderde, ouders dezelfde rechten kregen, echtgenoten gelijk waren voor de wet en scheiden gemakkelijker werd.

DOCUMENTEN

- Document 4. De roeping van de vrouw volgens een encyclopedie, 1970.
- Document 6. Vader komt thuis van het werk, volgens een boek over opvoeding, 1971.
- Document 15. 'Vrouw, aan je kookpotten! Ben het beu!', 1971 & 1975.
- Document 21. 'Het werk van elke dag', 1972.
- Document 38. 'Moederdag, dag van de achtarmige automaat', 1974–1978.
- Document 28. 'Moeders demobiliseren', 1973 & 1975.

OPDRACHTEN

- Identificeer de verschillende documenten en beschrijf de bedoeling van de auteurs.
- Welke beeldvorming bestond er in de jaren 1970 over de plaats van moeders en vaders in het gezin? Welke verschillen zie je al naargelang de bron?
- Welke gevolgen hadden moederschap en huishouden volgens feministes op het leven van vrouwen? Wat wilden zij hieraan veranderen?
- Wat zijn de huidige opvattingen over moeder- en vaderschap en ieders rol in het gezin?

CONTEXT

- Volgens het gezinsmodel dat in de 19de en een flink deel van de 20ste eeuw werd gepromoot, hadden mannen en vrouwen heel verschillende rollen in de samenleving. Vrouwen waren voorbestemd voor huwelijk en moederschap: ze moesten zich helemaal wijden aan het huishouden en de zorg voor hun naasten. Mannen kregen weliswaar waardering voor hun rol als vader, maar de klemtoon lag op hun plaats in het beroeps- en het publieke leven. Tot de jaren 1960 en zelfs later werden die ideaalbeelden langs tal van kanalen verspreid, onder meer via boeken over opvoedkunde voor ouders. Het ideaalbeeld woog zwaar op vrouwen, want het rechtvaardigde discriminaties in het burgerlijk recht, op de arbeidsmarkt en in de sociale zekerheid.
- De feministes van de jaren 1970 verwierpen dat oude gezinsideaal. Ze wilden de rol van vrouwen niet langer herleiden tot moederschap en gezin, ze klaagden de overbelasting van huismoe- ders aan en bestempelden het gratis huishoudelijke werk als uitbuiting. Moederschap werd in al zijn facetten ontrafeld: de wens om het wel of niet te zijn, het geluk en de frustraties ervan maar vooral de zoektocht om meer dan moeder te zijn. Het feminisme formuleerde ook ideeën om werk en zorg voor beide seksen beter op elkaar af te stemmen: op gezinsniveau moesten man- nen volwaardig bijdragen aan zorg en huishouden, maar daarnaast waren ook ondersteunende diensten nodig en een kortere werkweek met behoud van loon.
- Tijdens het laatste derde van de 20ste eeuw betraden vrouwen in toenemende getale de arbeids- markt en was er een zekere gelijkschakeling merkbaar. Vaderschap werd anders ingevuld: de 'nieuwe vader' won terrein, een betrokken en liefdevolle vader die ten volle deelneemt aan het gezinsleven. Toch is er nog geen sprake van gelijkheid. Met name de tijdsbesteding van vrouwen en mannen in het huishouden blijft erg verschillend, zeker in gezinnen met kinderen. Op de arbeidsmarkt staan vrouwen daardoor nog steeds niet op gelijke voet met mannen.

DOCUMENTEN

- Document 55. Deelname van vrouwen aan de arbeidsmarkt, 1840–2016.
- Document 5. De thuisblijvende moeder volgens een encyclopedie, 1970.
- Document 26. 'Gelijk loon voor gelijk werk', 1972.
- Document 42. 'Luchtvaarthostessen vliegen er op 45 uit', 1976.
- Document 45. 'De dubbele dagtaak', 1977.
- Document 57. Statistieken over de arbeidsmarkt m/v, jaren 2010.
- Document 58. Statistieken over beroepen m/v, 2018.
- Document 61. Wettelijke evoluties in enkele data, 1945 tot vandaag.

OPDRACHTEN

- Welke informatie geeft de lijngrafiek? Welke evolutie zie je vanaf de jaren 1950?
- Welke argumenten vind je terug voor en tegen betaald buitenshuis werken van vrouwen. Zijn ze dezelfde als voor mannen? Waarom?
- Op welke hindernissen botsten vrouwen op de arbeidsmarkt? Wat betekent 'dubbele dagtaak'?
- Welke eisen formuleerden feministes rond arbeid? Wat verkregen ze in de wetgeving?
- Beïnvloedt de taakverdeling m/v in het gezin vandaag nog de aanwezigheid van vrouwen op de arbeidsmarkt? Leg uit.

CONTEXT

- Van de 19de eeuw tot het midden van de 20ste was er veel debat over buitenhuiswerkende vrouwen, zeker indien ze gehuwd en moeder waren. Er werd gesteld dat de 'roeping' van vrouwen in het gezin lag, en dat vrouwen niet dezelfde fysieke en intellectuele capaciteiten hadden als mannen. Allemaal redenen om hen uit te sluiten van een reeks beroepen en systematisch minder te betalen dan mannen. Die negatieve visie op werkende vrouwen leidde gedurende bijna een eeuw tot een daling van de deelname van vrouwen aan de arbeidsmarkt.
- Het recht van vrouwen op werk werd al sinds het einde van de 19de eeuw door feministes opgeëist als een noodzakelijke voorwaarde voor hun financiële zelfstandigheid. Doorheen de jaren 1960 won het thema aan belang. De periode van economische groei na de Tweede Wereldoorlog was gunstig voor werkende vrouwen. Ze waren steeds beter opgeleid en steeds vaker beroepsactief; het model van de huismoeder had minder aantrekkingskracht. Toch bleven de discriminaties talrijk.
- Geïnspireerd door een aantal erg gemediatiseerde sociale conflicten (een staking van de arbeiders bij de wapenfabriek FN Herstal, een klacht van de hostessen bij Sabena) en enkele internationale verdragen pleitten feministes met succes voor de gelijke behandeling van vrouwen op de arbeidsmarkt, met name bij het Europese Hof van Justitie. België en andere lidstaten pasten vervolgens geleidelijk aan hun wetgeving aan. Daarnaast vroeg de feministische beweging ook een algemene arbeidsduurvermindering en collectieve diensten om gezinnen te ondersteunen.
- Begin 21ste eeuw is er merkbare vooruitgang geboekt, maar hebben vrouwen nog steeds minder toegang tot betaald werk dan mannen. Weliswaar maken vrouwen bijna de helft uit van de werkende bevolking, maar ze zijn erg oververtegenwoordigd in deeltijds werk. Er zijn ook grote verschillen in de beroepen die vrouwen en mannen uitoefenen: vrouwen zijn oververtegenwoordigd in beroepen die te maken hebben met zorg en huishouden. Dat zijn vaak laagbetaalde beroepen, wat weegt op hun loon en de opbouw van sociale rechten. Dat vrouwen meer onbetaald werk doen in het gezin, is dan weer een voordeel voor mannen: vaderschap heeft geen invloed op hun deelname aan de arbeidsmarkt.

DOCUMENTEN

- Document 7. De seksuele opvoeding van kinderen volgens een encyclopedie, 1971.
- Document 23. 'Liefde is mannenwerk', 1972.
- Document 29. 'En je maagdelijkheid?', 1973.
- Document 32. 'Women loving Women', 1973 & 1978.
- Document 43. 'Je lichaam, je leven', 1976 & 1977.
- Document 61. Wettelijke evoluties in enkele data, 1945–2019.

OPDRACHTEN

- Identificeer de elementen die aantonen dat er in de jaren 1960–1970 een 'seksuele revolutie' gaande was.
- Waarom werd er zoveel belang gehecht aan een goede seksuele opvoeding?
- Was de kijk op seksualiteit, afgaand op deze documenten, dezelfde voor meisjes als voor jongens? Licht je antwoord toe. Wat vroegen feministes?
- Maak een lijst van wetswijzigingen met betrekking tot seksualiteit. Volgde de wetgeving de evoluties in de mentaliteit? Leg uit.

CONTEXT

- Doorheen de hele 19de eeuw en tot ver in de 20ste eeuw was seksualiteit in sterke mate een taboe-onderwerp. Seksuele opvoeding was erg beperkt en merendeels informeel (vriend-inn-en, collega's, media). Dat gold vooral voor vrouwen, die geacht werden om 'onschuldig', 'puur' en 'maagdelijk' te blijven tot het huwelijk en daarna onvoorwaardelijk trouw te zijn aan hun echtgenoot. Vrouwen hadden weinig kennis over hun eigen lichaam: in de puberteit werden ze vaak verrast door hun eerste menstruatie en in veel huwelijken draaide seksualiteit om het plezier van de man en om de voortplanting. De taboes wogen ook op mannen (het verbod op masturbatie of homoseksualiteit bijvoorbeeld), maar al bij al was het morele kader losser voor hen. Omdat de mannelijke seksualiteit werd beschouwd als 'actief' en 'niet beheersbaar', was er bijvoorbeeld meer begrip voor hun buitenechtelijke relaties, en dat werkte door in de wetgeving (bijvoorbeeld: ongelijke gevolgen van overspel voor mannen en vrouwen).
- Het brede proces van democratisering van de samenleving doorheen de 20ste eeuw beïnvloedde ook de visies op seksualiteit. De morele angst ruimde geleidelijk aan plaats voor aandacht voor het individuele geluk, ook in het seksuele. Tijdens het interbellum was er een merkbare stijging in het aantal handboeken seksuele opvoeding, maar vooral na de Tweede Wereldoorlog zou de 'seksuele revolutie' koppels toelaten om liefde en seksualiteit los te koppelen van huwelijk, voortplanting en de heteroseksuele norm.
- Het feminisme van de jaren 1970 droeg op zijn beurt bij tot de bevrijding van de zeden. Het moedigde vrouwen aan om hun lichaam te leren kennen, eiste een kwaliteitsvolle seksuele opvoeding en beklemtoonde dat vrouwen hun seksualiteit even vrij wilden kunnen beleven als mannen. Het doorbrak ook het taboe op buitenechtelijke seks en ondersteunde heel actief de strijd voor het recht op contraceptie en abortus, want alleen zo konden vrouwen seks loskoppelen van zwangerschap. Ook lesbische seksualiteit verkreeg meer zichtbaarheid.
- Geleidelijk aan werd de wetgeving aangepast aan de veranderende mentaliteit, met toegang tot contraceptie, het recht op abortus, meer openheid ten opzichte van buitenechtelijke relaties (overspel, rechten van kinderen die buiten het huwelijk werden geboren, samenwonen). Ook homoseksuele relaties werden erkend en begin 21ste werd België een van de eerste landen wereldwijd waar holebi-koppels konden trouwen en adopteren.

DOCUMENTEN

Document 3. Encycliek Humanae Vitae, 1968.

Document 16. 'Al van de pil gehoord?', jaren 1970.

Document 17. 'Abortus, de vrouw beslist', jaren 1970.

Document 20. 'De vrijheid kinderen op de wereld te brengen', 1972.

Document 61. Wettelijke evoluties in enkele data, 1945–2019.

OPDRACHTEN

- Hoe evolueerde het geboortecijfer tussen de 19de en de 21ste eeuw? Wat kan je daaruit afleiden over de houding van koppels ten aanzien van geboorteplanning?
- Welke positie nam de katholieke overheid in 1968 in over seksualiteit en geboorteplanning? Welke argumenten gebruikte ze? Op welke maatschappelijke actoren leunde ze om haar doctrine te doen naleven?
- Welke standpunten nam de feministische beweging begin jaren 1970 in omtrent geboortebeperking? Sloten die aan bij het gedrag van koppels? Leg uit.
- Zoek uit welke wetwijzigingen verband houden met gezinsplanning. Paste de wet zich aan de reële levens van koppels aan? Leg uit.

CONTEXT

- Geboortebeperking kent een lange geschiedenis: al eind 19de eeuw bleek uit het dalende geboortecijfer dat koppels hun vruchtbaarheid wilden beheersen. Het overheidsbeleid was evenwel gericht op meer geboorten ('natalisme') en de katholieke Kerk verzette zich tegen geboortebeperking. Abortus was verboden sinds het einde van de 19de eeuw en in 1923 verbood een nieuwe wet de productie en de verdeling van anticonceptiva en alle informatie erover. Desondanks bleven koppels hun aantal kinderen beperken en klonk de eis voor het recht op geboortebeperking steeds luider. Tijdens de jaren 1960 werd het debat nog intenser, onder invloed van de 'seksuele revolutie' en de commercialisering van de anticonceptiepil, die vrouwen eindelijk een efficiënt middel in handen gaf om een zwangerschap te vermijden.
- De mentaliteitsverandering was onmiskenbaar, maar de katholieke Kerk, die nog erg invloedrijk was in België, bleef onverzettelijk. De encycliek Humanae Vitae van paus Paulus VI uit 1968 promootte nog steeds kuisheid en beschreef seksualiteit als onlosmakelijk verbonden met huwelijk en voortplanting. Ze baseerde zich op 'de natuur' en op de goddelijk wil om anticonceptie en abortus te verbieden en oefende druk uit op de overheid en op de medische sector om haar visie te doen respecteren.
- Doorheen de jaren 1970 kreeg de beweging voor gezinsplanning een nieuwe impuls, dank zij een nauwe samenwerking tussen feministes en artsen, juristen en drukkingsgroepen, vooral uit de vrijzinnigheid. Feministes beklemtoonden dat gewenst moederschap fundamenteel was voor het welzijn van vrouwen en kinderen, en eisten dat vrouwen vrij over hun lichaam konden beschikken en hun seksualiteit vrij en positief konden beleven. Het recht op anticonceptie en abortus waren sleuteleisen: te veel vrouwen werden ongewild zwanger en namen hun toevlucht tot een clandestiene abortus, wat zware gezondheidsrisico's inhield. In afwachting van een wetwijziging, zorgden feministes voor plaatsen waar abortus in goede medische en psychologische omstandigheden kon gebeuren.
- In conservatieve kringen bleef de weerstand echter groot. Terwijl de vrije verkoop van anticonceptie er in 1973 kwam, werd abortus pas in 1990 deels uit het strafrecht gehaald.

Evoluties in de gezinsstructuren, 1960 – begin 21ste eeuw

DOCUMENTEN

- Document 53. Evolutie van het huwelijks- en echtscheidingscijfer, 1960–2015.
- Document 32. 'Women loving Women', 1973 & 1978.
- Document 33. Rechten voor kinderen van ongehuwde ouders, 1974.
- Document 44. 'Het gezin, hoeksteen van de samenleving?', 1977.
- Document 51. Evolutie in de gezinsvormen, 19de–21ste eeuw.
- Document 61. Wettelijke evoluties in enkele data, 1945–2019.

OPDRACHTEN

- Welke evolutie is er merkbaar in de gezinsvormen sinds de jaren 1960?
- Hoe pasten feministische visies op het gezin in een periode van openheid voor diverse vormen van samenleven?
- Overloop de wetswijzigingen in verband met het gezin. Paste de wetgeving zich wel of niet aan de gewijzigde realiteit aan? Leg uit.

CONTEXT

- Gezinnen uit vroegere tijden lijken ons vaak homogeen, stabiel en harmonieus. De geschiedenis toont evenwel dat gezinnen en gezinsmodellen in werkelijkheid sterk konden variëren tussen periodes, sociale klassen, culturen ... Historisch onderzoek maakt ook breuklijnen en evoluties zichtbaar, en hoe die zich vertaalden in wetgeving.
- De tweede helft van de 20ste eeuw was zo'n scharnierperiode. De democratisering van de samenleving en de groeiende aandacht voor het geluk en de ontplooiing van individuen beïnvloedden de gezinsmodellen en de visies op seksegelijkheid. Vanaf de jaren 1960 werden het huwelijk en het principe van mannelijke dominantie meer en meer in vraag gesteld ten voordele van een veel meer gelijke, open en gediversifieerde kijk op het gezin. Echtscheiding was lange tijd een zeldzaamheid geweest, maar kende vanaf de jaren 1960 een sterke stijging. Daarnaast groeide de diversiteit in de vormen van samenleven en kregen homoseksuele relaties een plaats naast heterorelaties. Het is evenwel belangrijk de effecten op de gezinssamenstelling niet te overdrijven, want ook vroeger bestond er al veel diversiteit in gezinnen.
- De feministische eisen van de jaren 1970 pasten dus in een periode van openheid voor veranderende gezinsvormen. Ze droegen zelf bij aan die veranderingen, die vervolgens gesteund werden vanuit de overheid. De wetgeving volgde de democratisering van het gezin: gelijkheid in het huwelijk, gelijke positie van de ouders, versoepeling van de wetgeving rond echtscheiding, gelijkstelling van kinderen geboren in en buiten het huwelijk (1987), invoering van het statuut van wettelijk samenwonen (1998) en toegang tot huwelijk en adoptie voor koppels van hetzelfde geslacht (2003 en 2006).

DOCUMENTEN

- Document 27. 'Wij vrouwen eisen de straat op', 1972 & 1978.
- Document 40. 'Stop verkrachting', 1975.
- Document 41. 'In onze maatschappij is geweld geen toeval', 1976.
- Document 46. 'Angst omzetten in strijdbaarheid', ca. 1978.
- Document 47. 'Het geweld van mannen op hun vrouwen', 1977.
- Document 54. Cijfers over geweld, 2008.
- Document 61. Wettelijke evoluties in enkele data, 1945–2019.

OPDRACHTEN

- Welke vormen van geweld klaagden feministes in de jaren 1970 aan?
- Met welke moeilijkheden werden slachtoffers geconfronteerd?
- Raakt geweld vrouwen en mannen op dezelfde manier? Leg uit. Welke link legden feministes tussen het geweld op vrouwen en een ongelijke samenleving?
- Welke wettelijke maatregelen werden sinds de jaren 1970 genomen in de strijd tegen geweld op vrouwen?
- Waar staan we vandaag?

CONTEXT

- Geweld op vrouwen heeft een lange geschiedenis, maar het duurde lang eer het probleem bespreekbaar werd. België nam het Burgerlijke Wetboek van Napoleon uit 1804 over, dat volgens het principe van de echtelijke macht alle gezinsleden onder het gezag van de echtgenoot en vader plaatste. De overheid aarzelde om tussen te komen in de privésfeer: bij problemen kwamen kinderen (tot het begin van de 20ste eeuw) of echtgenotes niet in beeld als slachtoffers die bescherming nodig konden hebben. Alleen bij aanvragen tot echtscheiding of in romans schemerde het probleem van huiselijk geweld door. Daarnaast bleef ook het geweld in de openbare ruimte en op het werk (aanranding, verkrachting) meestal ongestraft.
- Het feminisme van de jaren 1970 zorgde voor een ommekeer: er kwam een echte bewustwording op gang. Ze werd gevoed door de kritiek op de mannelijke dominantie, door echo's van initiatieven in het buitenland en door enkele sterk gemediatiseerde processen die de straffeloosheid van verkrachters en het immense lijden van de slachtoffers onder de aandacht brachten. Aangezien de daders merendeels mannen waren (en zijn), analyseerden de feministes het geweld als seksegebonden. Omdat de maatschappelijke actoren (justitie, artsen, politie) het geweld al te vaak niet ernstig namen en er geen enkele hulpverlening bestond, zetten ze zelf initiatieven op om slachtoffers op te vangen en te begeleiden.
- In dezelfde periode kwam geweld op vrouwen in beeld bij een aantal internationale gouvernementele organisaties (Verenigde Naties, Europese instellingen) die bewustwordingscampagnes opzetten en overheden aanspoorden om hun beleid bij te sturen. In België leidde dat tot verschillende wetten die het interventiekader verbreedden, straffen verzwaarden en slachtoffers van fysiek, psychisch of seksueel geweld beter beschermden.
- In enkele tientallen jaren tijd ontstonden tal van initiatieven en werd er onmiskenbaar vooruitgang geboekt. Toch is geweld op vrouwen ook vandaag nog een reëel probleem waarrond de feministische beweging actie voert en dat regelmatig de actualiteit haalt.

DOCUMENTEN

- Document 59. Het % verkozen vrouwen in de Kamer, 1921–2019.

Document 2. Regeringsfoto, 1966.

- Document 10. 'Vrouwen vooruit, voor een klasseloze maatschappij', ca. 1970.
- Document 12. 'Stem vrouw', 1971 & 1974.
- Document 18. Het feminisme als politiek project, 1972.
- Document 36. 'Geen regering meer, dit is wat we willen!', 1974.
- Document 48. 'Geen feminisme zonder socialisme', 1978.
- Document 61. Wettelijke evoluties in enkele data, 1945–2019.

OPDRACHTEN

- In welk jaar verwierven vrouwen volwaardige politieke rechten? Wat was het aandeel vrouwen in de politiek aan het begin van de jaren 1970? Wat kan je daaruit afleiden? Welke wetten beïnvloedden de aanwezigheid van vrouwen in het Parlement?
- Wat voor eisen formuleerden feministes over de deelname van vrouwen aan de politiek? Welke argumenten gebruiken ze?
- Welk samenlevingsproject verdedigden ze? Wat waren hun concrete eisen? Waar in het politieke spectrum (links-rechts) situeer je het feminisme van de jaren 1970? Leg uit.

CONTEXT

• Gedurende meer dan een eeuw waren vrouwen uitgesloten van politieke rechten. Hun intellectuele minderwaardigheid en hun rol in het gezin waren enkele van de argumenten daarvoor, naast inschattingen van de electorale gevolgen. Vrouwen werden verkiesbaar in 1919 maar kregen pas in 1948 dezelfde politieke rechten als mannen. Er bleven evenwel seksistische vooroordelen bestaan, die zich vertaalden in het grote overwicht dat mannen in de politieke besluitvormingsorganen hadden tot het eind van de 20ste eeuw. De wettelijke maatregelen die toen werden genomen om meer vrouwelijke kandidaten op de kieslijsten af te dwingen, zorgden voor een onmiddellijke toename van het aantal vrouwen in de verkozen organen.

• Vrouwenstemrecht was al eind 19de eeuw een eis van de feministische beweging, die op die manier vrouwen een stem wilde geven en ervoor wilde zorgen dat de belangen van vrouwen een plaats kregen in de politieke vergaderingen. De feministes van de jaren 1970 hadden een meer ambigue houding ten opzichte van de politiek. Hun wortels lagen in de protestbewegingen van de jaren 1960, wat inhield dat ze kritisch stonden ten opzichte van politieke instellingen en machtsmechanismen. De meest radicalen wilden een revolutie en het afschaffen van alle vormen van hiërarchie, terwijl de meer gematigden de situatie van vrouwen in de samenleving wilden verbeteren via wetswijzigingen. Enkele groepen zetten Stem Vrouw-campagnes op om kiezers bewust te maken van het belang van meer vrouwen in de politiek.

• De feministes van de jaren 1970 situeerden zich overwegend links in het politieke veld. Ze zagen in het kapitalisme een belangrijke bron van uitbuiting en eisten een gelijke, solidaire samenleving waarin iedereen zich zou kunnen ontplooiën (zonder onderscheid in sociale achtergrond, leeftijd, kleur, sekse ...). Een vreedevolle samenleving ook, met respect voor het milieu, collectieve diensten dicht bij huis, ruimte voor creativiteit en voldoende vrije tijd. Ze formuleerden een reeks concrete maatregelen om tot gelijkheid van mannen/vrouwen te komen. Die bestreken onder meer opvoeding en onderwijs (strijd tegen stereotypen, gemengd onderwijs), seksualiteit (een vrije seksuele opvoeding zonder taboes, recht op anticonceptie en abortus), het gezin (gelijkheid in het huwelijk, versoepeling van de regels rond echtscheiding, openheid voor verschillende vormen van samenleven) en de arbeidsmarkt (maatregelen om werk en gezin op elkaar af stemmen, toegang tot sociale rechten).

DOCUMENTEN

- Document 11. 'We hebben een revolutie van het dagelijkse leven nodig', 1971.
- Document 12. 'Stem vrouw', 1971 & 1974.
- Document 13. 'Loskomen uit het beeld van ons', 1971–1975.
- Document 30. Staken en betogen, 1973 & 1975.
- Document 31. 'We hebben een vrouwenhuis nodig', 1973–1978.
- Document 49. Feministische culturele activiteiten, jaren 1970–1980.
- Document 8. 'Vrouwendag overrompelend succes', 1972.
- Document 61. Wettelijke evoluties in enkele data, 1945–2019.

OPDRACHTEN

- Tijdens de jaren 1970 vormden mannen de overgrote meerderheid in de politieke vergaderingen. Welke middelen gebruikten feministes om hun eisen kenbaar te maken?
- Welke vormen van actievoeren (in de brede zin) gebruikten ze om hun boodschap te verspreiden?
- Welke resultaten behaalden ze? Leg uit.

CONTEXT

- Het feminisme van de jaren 1970 zette een brede reeks actiemiddelen in om de publieke opinie te sensibiliseren omtrent de discriminaties die vrouwen troffen en om tot verandering te komen: betogingen, stakingen, verstoring van evenementen. De beweging was eigenzinnig en wervend, met veel ruimte voor spontaniteit en creativiteit. Ze zette strijdbare en humoristische acties op die met interesse, amusement en soms lichte verontwaardiging werden ontvangen en haalde met haar eisen meteen de media.
- Het nieuwe feminisme boog zich ook over de plaats van vrouwen in de culturele wereld en gebruikte kunst als een uitdrukkingsvorm: via muziek, woord en beeld verspreidde ze haar maatschappijvisie. Er was een grote behoefte aan het herdenken van bestaande kennis en het vormen van een eigen kritisch gedachtegoed. Er ontstonden onderzoeksgroepen en de vele publicaties kregen een plaats in gespecialiseerde documentatiecentra en boekenwinkels. Geleidelijk aan drongen 'vrouwenstudies' ook door in de academische wereld.
- Er bestond een grote behoefte om onder vrouwen samen te komen, ervaringen te delen en ideeën uit te wisselen. De beweging stimuleerde dat gesprek door praat- en zelfhulpgroepen te creëren, die vaak werkten vanuit de nieuw-opgerichte vrouwenhuizen. Hoewel solidariteit met alle vrouwen, ongeacht hun sociale achtergrond, gezinssituatie, kleur, seksuele voorkeur ... een basisprincipe was, bleek het een uitdaging om die verschillen tussen vrouwen een echte plaats te geven en zo'n zusterschap-in-diversiteit concreet waar te maken.
- Hoewel de 'nieuwe' feministes een grote nood voelden om onder vrouwen samen te komen, stonden ze niet op zichzelf. Een intense internationale uitwisseling voedde hun feminisme en de contacten met andere bewegingen, in binnen- en buitenland, waren talrijk. Van meet af aan was er samenwerking met oudere vrouwenorganisaties, die zelf een sterke evolutie doormaakten, en met andere sociale spelers zoals organisaties voor gezinsplanning en vakbonden. Die bondgenootschappen vergrootten de zichtbaarheid en het effect van acties, met als einddoel een tolerante en gelijkwaardige samenleving.

IRENE KAUFER

la femme
est l'avenir
de l'ONEM...

chansons humoristiques

le 19 mars à 21 heures

du Sand, hier 2 PP. Cult. de la terre, de la laine

|| EEN WEEK VERLENGD ||

TENTOONSTELLING
van zaterdag 22 september

van zaterdag 22 september

maandag 1 oktober

DE KREATIEVE VROUW

PAG

huls de zalm

alle dagen van 10 tot 12 uur van 14 tot 17
betreffende gesloten

vrouwenboeken — women's books — frauenbücher

FESTIVAL INTERNATIONAL DE FILMS DE FEMMES
INTERNATIONAAL FESTIVAL VAN
VROUWENFILMS

la femme dans le cinéma asbi

vzw de vrouw in de film

FILMS **vzw de vrouw in de film**
 vzw de vrouw in de film
 vzw de vrouw in de film

2-6/3/1977 auditorium

passage 4.4 boulevard botanique

bruxelles kruidentuinlaan brussel

KLET'
MARIETTE

radio féministe
tous les samedis
de 10h à 14h sur 101.7 mgh

ETAB 25, rue du Prince Royal 1050

La rabouilleuse
LIBRAIRIE ♀

LIBRAIRIE ♀

221, CH. D'IXELLES
LIBRAIRIE FENNES. 1050 BXL

LIVRES, DISQUES, EXPOSITIONS, BISTROT.
OUVERT DU MARDI AU SAMEDI DE 11h à 19h
LE VENDREDI à 24h.

OUVERTURE: 25 FEVRIER

PUUR EN ONGEZOET

STELT VOOR

DE FRAPANTE
FABELS VAN
FILOMENA FANTASIA

Kaft van een schoolboek uit 1960. Collectie AVG.

In 1965 werd Marguerite De Riemaeker-Legot de eerste vrouwelijke minister van België.
Regeringsfoto, 1966. Privéverzameling.

“1. De zeer zware verplichting om het menselijk leven over te dragen, die de echtgenoten tot vrije en verantwoordelijke medewerkers van de goddelijke Schepper maakt, is voor hen steeds een bron van grote vreugde geweest, ook al bracht zij soms heel wat moeilijkheden en verdriet mee.

Het nakomen van deze verplichting heeft de echtgenoten altijd al voor ernstige gewetensproblemen gesteld; maar de jongste ontwikkeling van de maatschappij heeft tot zulke veranderingen geleid, dat nieuwe vraagstukken zijn opgeworpen die de Kerk niet uit de weg mag gaan, omdat ze immers tot een domein behoren dat het leven en het geluk van de mensen ten diepste raakt. (...)

2. De opgetreden veranderingen zijn inderdaad van groot belang en van verschillende aard. Het gaat op de eerste plaats om de snelle bevolkingsgroei; velen zijn bang, dat de wereldbevolking sneller blijft groeien dan de beschikbare hulpbronnen toestaan (...).

Bovendien neemt men een verandering waar zowel in het zicht op de persoon van de vrouw en op haar plaats in de maatschappij als in de waardering van de echtelijke liefde binnen het huwelijk en in de betekenis van de huwelijksdaaden met betrekking tot deze liefde.

Tenslotte en vooral dient erop te worden gewezen, dat de mens een zo geweldige vooruitgang heeft geboekt in de beheersing en de verstandelijke ordening van de natuurkrachten, dat bij deze beheersing over het geheel van zijn leven tracht uit te breiden; dat wil zeggen over zijn lichaam, over zijn geestelijk leven, over zijn maatschappelijk leven en zelfs over de wetten die de voortplanting van het leven regelen. (...)

4. Dit soort problemen vergde van het kerkelijk leergezag een nieuwe en diepere bezinning op de beginselen van de huwelijksmoraal, die steunt op de natuurwet, verhelderd en verrijkt door de goddelijke openbaring. (...)

Twee onlosmakelijke aspecten:

Eenwording en voortplanting

12. Deze leer, die door het kerkelijk leergezag herhaaldelijk is uiteengezet, berust op de onverbreekelijke band, die God heeft vastgesteld en die de mens niet uit eigen beweging kan breken, tussen de beide betekenissen die in de huwelijksdaad liggen besloten: eenwording en voortplanting. Immers, terwijl de huwelijksdaad man en vrouw op de meest innige wijze verenigt, stelt zij hen door haar innerlijke structuur in staat om nieuw leven te verwekken, volgens de wetten die in de natuur zelf van de man en van de vrouw staan geschreven. (...)

Trouw aan het plan van God

13. (...) Evenzo zal men, als men er goed over nadenkt, moeten erkennen, dat de daad van wederzijdse liefde die schade toebrengt aan het vermogen tot voortplanting van het leven, dat de goddelijke Schepper volgens bijzondere wetten daarin heeft vastgelegd, in tegenspraak is zowel met het goddelijk plan waarnaar het huwelijk is gevormd als met de wil van de Oorsprong van het menselijk leven. Wanneer men daarom van dit geschenk van God gebruik maakt en, al is het maar gedeeltelijk, de betekenis en -doelstelling eraan ontnemt, gaat men in tegen de natuur van de man en de vrouw en tegen beider innige band en daarmee is men tevens in strijd met het plan van God en zijn heilige wil. (...)

Ongeoorloofde middelen ter geboorteregeling

14. Steunend op deze grondbeginselen van de menselijke en christelijke huwelijksleer moeten wij dan ook opnieuw verklaren, dat de directe onderbreking van het reeds begonnen voortplantingsproces, en vooral de rechtstreeks gewilde abortus, ook als deze om therapeutische redenen wordt verricht, als geoorloofd middel ter geboortenregeling geheel en al te verwerpen is. (...)

Is evenzo te verwerpen elke handeling die zich, hetzij voorafgaande aan de huwelijksgemeenschap, hetzij tijdens de voltrekking ervan, hetzij bij het verloop van haar natuurlijke gevolgen, het verhinderen van de voortplanting ten doel zou stellen of als middel zou aanwenden. (...)

Een klimaat scheppen dat de kuisheid bevordert

22. Wij grijpen de gelegenheid aan om de opvoeders en allen die verantwoordelijkheid dragen voor het algemeen welzijn van de maatschappij op de noodzaak te wijzen om een klimaat te scheppen dat gunstig is voor de kuisheid, dat wil zeggen voor de overwinning van de waarachtige vrijheid op de ongebondenheid door een volkomen eerbiediging van de morele orde.

Alles wat in de moderne communicatiemiddelen de zinnen prikkelt en de zedenverwildering voedsel geeft en evenzo elke vorm van pornografie, elke obscene voorstelling dient openlijk en eenstemmig te worden veroordeeld door al degenen die zorg dragen voor de vooruitgang van de beschaving en voor de bescherming van de hoogste geestelijke waarden. Want het zou verkeerd zijn te proberen deze ontfaarding te rechtvaardigen met artistieke of wetenschappelijke motieven, of met een beroep op de vrijheid die de burgerlijke overheid op dit gebied mogelijk toestaat.

Beroep op de burgerlijke overheid

23. Zo willen wij ons dan wenden tot de regeerders van de landen, omdat voornamelijk zij immers voor het algemeen welzijn verantwoordelijk zijn en zoveel voor de bescherming van de goede zeden vermogen: laat niet toe, dat de zedelijkheid van uw volkeren zich ooit verlaagt; verzet u er absoluut tegen, dat in het gezin, de oerel van de maatschappij, op legale wijze gebruiken ingang kunnen vinden die tegen de natuurlijke en goddelijke wet ingaan. Want het probleem van de bevolkingsgroei kan en moet door de burgerlijke overheid op een andere wijze worden opgelost: namelijk door een vooruitziende gezinspolitiek en een verstandige opvoeding van de volkeren, waarbij de zedenwet en de vrijheid van de burgers zijn gewaarborgd. (...)

Tot de artsen en het personeel van de gezondheidszorg

27. Wij hebben eveneens een zeer hoge achting voor het medisch personeel en dat van de gezondheidszorg, die in de uitoefening van hun beroep veeleer trouw proberen te blijven aan de hogere eisen van hun christelijke roeping dan aan welk menselijk belang ook. Laten zij standvastig steeds die oplossingen blijven voorstaan die met het geloof en de rechte rede in overeenstemming zijn en laten zij ernaar streven deze in hun milieu te doen aanvaarden en eerbiedigen. Laten zij het bovendien als een beroepspllicht beschouwen zich de kennis die op dit netelig terrein noodzakelijk is volledig eigen te maken, opdat zij de gehuwden die hun om raad komen vragen een goede voorlichting kunnen geven en de juiste weg kunnen tonen, zoals terecht van hen mag worden verlangd. (...)

Uittreksels uit: Humanae Vitae, encycliek van paus Paulus VI over het huwelijk en de geboorteregeling (Rome, 25 juli 1968). Een encycliek is een brief van de paus aan de priesters van de katholieke Kerk en de gelovigen van alle landen. Bron: <https://www.rkdocumenten.nl> [raadpleging 12/2/2020].

“‘Ik wil geen kind’.

Een vrouw die zoiets zegt is, dat wel een vrouw zoals de anderen? Niet helemaal. Het moederinstinct verdringen is een afwijking. Het vrouwelijk gestel is gemaakt, morfologisch en psychologisch, voor het moederschap.

De meest essentiële roeping van de vrouw is het moederschap (wat de uitoefening van andere activiteiten niet uitsluit) en het is dankzij het moederschap dat de vrouw haar fysieke en morele zelfvoldoening bereikt. Deze functie negeren, of ze afstoten, is de vervulling van haar persoonlijkheid weigeren. De afwezigheid van moederlijke interesse bij een vrouw is een teken van affectieve onrijpheid. Wat wenselijk is, is dat de echtgenoot, of de familie van dergelijke vrouwen hen helpen om volwassen te worden en uit hun cocon te kruipen. (...)”

Uittreksels uit: “Relations conjugales: l’enfant dans le couple” [Echtelijke relaties: het kind in het koppel], in *Encyclopédie de la femme et de la famille*, dl. 7, Hachette, 1970, p. 1349.

“De vrouw aan de haard

Het huishouden is al eeuwenlang de roeping van de vrouw. Daar is net zo weinig discussie over als over haar biologische functie van het moederschap. De grote omwentelingen van onze tijd en de sterke veranderingen van de levensstandaard, de levensstijl en het wereldbeeld roepen evenwel vragen op over de positie van de vrouw. De vrouw wil voordeel halen uit die maatschappelijke veranderingen. Dat lukt haar gedeeltelijk wanneer ze een activiteit uitoefent, maar de vrouw aan de haard beschouwt zichzelf als de uitgestotene van het modernisme. Voor haar is er niets veranderd, behalve meer comfort en lichter huishoudelijk werk, dank zij de technische vooruitgang.

De huismoeder is dus meer beschikbaar dan vroeger. Wat te doen met de gewonnen tijd, vermits de kinderen daar sowieso zijn om haar te beletten een buitenhuiselijke activiteit te overwegen? De geboorte van een of meerdere kinderen vormt het voornaamste beletsel voor de getrouwde vrouw die buitenshuis wenst te werken. Moet zij de gevangene zijn van haar kinderen? (...) Elke moeder ervaart een diep schuldgevoel als ze denkt haar kind te hebben achtergelaten, al was het maar voor een paar uren, om iets te doen waar ze plezier aan beleeft. Hoe zich te bevrijden van dat gevoel? Door zichzelf te overtuigen van het feit dat het op de wereld zetten en opvoeden van kinderen niet de enige functie is van de vrouw, ook al is het haar meest nobele taak. Ze heeft immers een rol te spelen in de maatschappij, en die vervult ze niet door zich enkel te wijden aan man en kinderen. Het gezin vertegenwoordigt niet het hele universum. (...)

Men mag aan de moderne vrouw niet meer vragen om te blijven vasthouden aan verstikkende levensstijlen waarin hun persoonlijkheid tekort wordt gedaan. Men heeft alles gezegd over de eentonigheid van huishoudelijk werk, over de verduisterde horizon van de vrouw aan de haard.

De werkende vrouw

De meeste vrouwen die werken hebben schuldgevoelens, omdat ze uit hun traditionele moederrol treden. De minste opmerking over de gezondheid of het gedrag van de kinderen maakt hen triest en geprikkeld, wat een uiting is van dat schuldgevoel. Het is trouwens niet de energie van de moeder die zo impliciet wordt afgekeurd, het is haar afwezigheid, en ze lijdt er enorm onder. (...) In ieder geval, het is een feit: in een maatschappij georganiseerd door en voor mannen, maar die aan het evolueren is, voelen de vrouwen zich wankelbaar. (...)

Uittreksels uit: “Relations conjugales: l'enfant dans le couple” [Echtelijke relaties: het kind in het koppel], in *Encyclopédie de la femme et de la famille*, dl. 7, Hachette, 1970, p. 1349–1352.

“Het is wenselijk dat de moeder thuis is om haar kind op te vangen wanneer het van school komt. (...) Als de moeder er niet zelf kan zijn bij de terugkeer van haar kind, dan moet ze een berichtje laten met de uitleg voor haar afwezigheid. (...)

Wanneer de vader 's avonds binnenkomt, geniet hij graag van een moment van rust om zo de overgang te maken tussen de eisen die het werk aan hem stelt en de eisen van het gezin. Het is niet goed om vader al op de drempel te verwelkomen met een bombardement van klaagzangen en verzoeken. Een drankje, een warme douche, de krant, een tijdschrift en een moment 'zonder vragen', dat creëert een oase van rust die de kwaliteit van het gezinsleven erg ten goede komt. Van jongs af aan leren kinderen dat papa wanneer bij binnenkomt nood heeft aan een klein moment van rust en comfort.

Het avondeten moet evenwel het moment zijn voor gesprekken. Het aardse voedsel is niet zo belangrijk als dat voor de geest. Maak weinig opmerkingen over hoe en wat de kinderen eten, ga heel matig om met gezagsargumenten maar geeft hen veel voorbeelden van de mooie kunst van de conversatie uit de goede oude tijd.”

Uittreksel uit: Dokter Haim G. Ginott, *Les relations entre parents et enfants* [Relaties tussen ouder en kind], Verviers, Marabout, 1971, p. 98-99 (hoofdstuk over 'De dag van het kind').

Duiding: In de gids *Between Parent and Child* droeg de Amerikaanse psychotherapeut Haim Ginott (1922–1973) oplossingen aan voor conflicten tussen ouders en kinderen. Het boek verscheen voor het eerst in 1965 en was een instant-succes. Het werd in meerdere talen vertaald en kende heruitgaven tot begin jaren 2000.

“Gezien het huidige erotische klimaat is het onwaarschijnlijk dat nog maar één kind gelooft dat baby’s uit een bloemkool komen. Toch zijn er nog steeds ouders die weigeren om de seksuele opvoeding van hun kind op te nemen – of dat halfslachtig doen. En die seksuele opvoeding houdt meer in dan een beetje informatie over lichamelijke functies.

‘Seksuele opvoeding? Die heb ik nooit gekregen! En dat heeft me niet belet kinderen te krijgen’. Dat hoor je nog veel ouders zeggen. Achter die boutade – als ze al waar is – gaat een ongemak schuil dat zelden wordt toegegeven. Het wemelt in onze beschaafde landen van verboden en taboes, sociale, morele en religieuze. Ze wegen op alles wat raakt aan seksualiteit en de voorstelling die we er ons van maken.

Veel volwassenen vinden het moeilijk om ernstig over seksuele problemen te praten. Of ze hebben er de woorden niet voor, of gebruiken een verhullende taal. (...)

Er is een echte mentaliteitsverandering, een aardverschuiving aan de gang op het vlak van seksuele opvoeding – en van opvoeding in het algemeen. (...)

De rol van de opvoeder bestaat erin om van kind geleidelijk aan tot volwassenheid te brengen, er een verantwoordelijk en dus vrij individu van te maken. De beste manier om dat te doen is niet het optrekken van een barrière van verboden en bedreigingen; wel om, zodra dat mogelijk is, het verstand van het kind aan te spreken en het alle elementen voor een vrije keuze aan te reiken. (...)

U kan uw dochter niet verhinderen een vriendje te hebben, net zomin als u uw zoon kan beletten zijn eerste liefdesavonturen te beleven.

Absolute kuisheid prediken is even zinloos als kinderen volledig vrij laten – zoals sommige ouders vandaag doen, die verzaken aan hun rol of die zich avant-garde voelen. Dat leidt al te vaak tot een abortus of een haastig huwelijk. (...)

Ouderlijke plichten

(...) Het is aan de vader, als hij daar psychologisch toe in staat is, om zijn zoon uit te leggen dat de seksuele daad niet is gericht op een louter egoïstisch genot, maar iets is dat je getweeën doet. Je houdt dus rekening met de reacties van je partner, en haar sensualiteit kan een heel verschillend en langzamer ritme hebben dan dat van de man. Hij legt ook uit dat het bijzonder laf is wanneer een man die verantwoordelijk is voor een ongewenste zwangerschap een meisje ‘haar plan laat trekken’. Seksuele opvoeding houdt dus in dat je jongeren voorbereidt op de uiterst delicate en fundamentele kunst van het liefhebben. (...)”

Afbeelding en tekstfragmenten uit: “L’éducation sexuelle des enfants” [De seksuele opvoeding van kinderen] in *Encyclopédie de la femme et de la famille*, dl. 15, Hachette, 1971, p. 2925-2928.

"Historisch voor België.

Een beeld geven of een balans opmaken van de V-Dag die zaterdag jl. in de passage 44 in Brussel werd gehouden is totaal onbegonnen werk. De onverwacht grote opkomst, het vlotte verloop van de veelzijdige activiteiten en de levendige interesse van een kritisch publiek gaven de hele zaak onmiddellijk een flinke vaart. De hele dag was een kleurig, creatief gebeuren, een spektakel, een schouwspel, een happening, maar dan een van het goede soort.

Satire, sarkasme en humor mochten er dan al bij zijn, de problemen die hier werden aangesneden waren allerm minst van die aard om er luchthartige praatjes aan te wijden, met vuur en overgave gooide men zich in de discussie en de zaal van het auditorium was vaak te klein.

Emancipatie ... er komen zoveel tegenstellingen bij kijken. Progressief, feministisch, fel, gematigd en voorzichtig werd van leer getrokken, terwijl sommige vrouwen wel eens geschokt waren door de harde woorden die van het podium de zaal werden in geslingerd.

De V-dag (Vrouwen, Vrijheid, Verzet, Vruchtbaarheid), met beperkte middelen door enkele mensen opgezet werd een onverwacht succes. Een die uit de geschiedenis van de vrouwenemancipatie in ons land niet meer is weg te denken.

(...) Liedjes, teksten, sketches: het wisselde de overigens nooit lange toespraken of mededelingen af. Vaak ontstonden er in de zaal intense kleine discussies. Dat was overigens typerend voor deze vrouwendag: er is wellicht in dit land in acht uur tijd nog nooit zoveel over emancipatie geboomd.

(...)

Het kostte heel wat moeite om de massa tegen half zeven de deur uit te krijgen. De discussies liepen verder bij de uitgang, er werd een spontaan optochtje georganiseerd en overal druk nagekaart.

Heel wat vrouwen hebben hun problemen kunnen herkennen in die van vele andere vrouwen. Er werd stoom afgeblazen, plannen gemaakt, petities getekend, dokumentatie verzameld. De V-dag was een succes. Iedereen is weer naar huis gegaan.

De grote vraag is: wat nu?"

Uit: "Vrouwendag in Brussel overrompend succes", *Het Nieuwsblad*, 13/11/1972, p. 1 en 3. Collectie AVG.

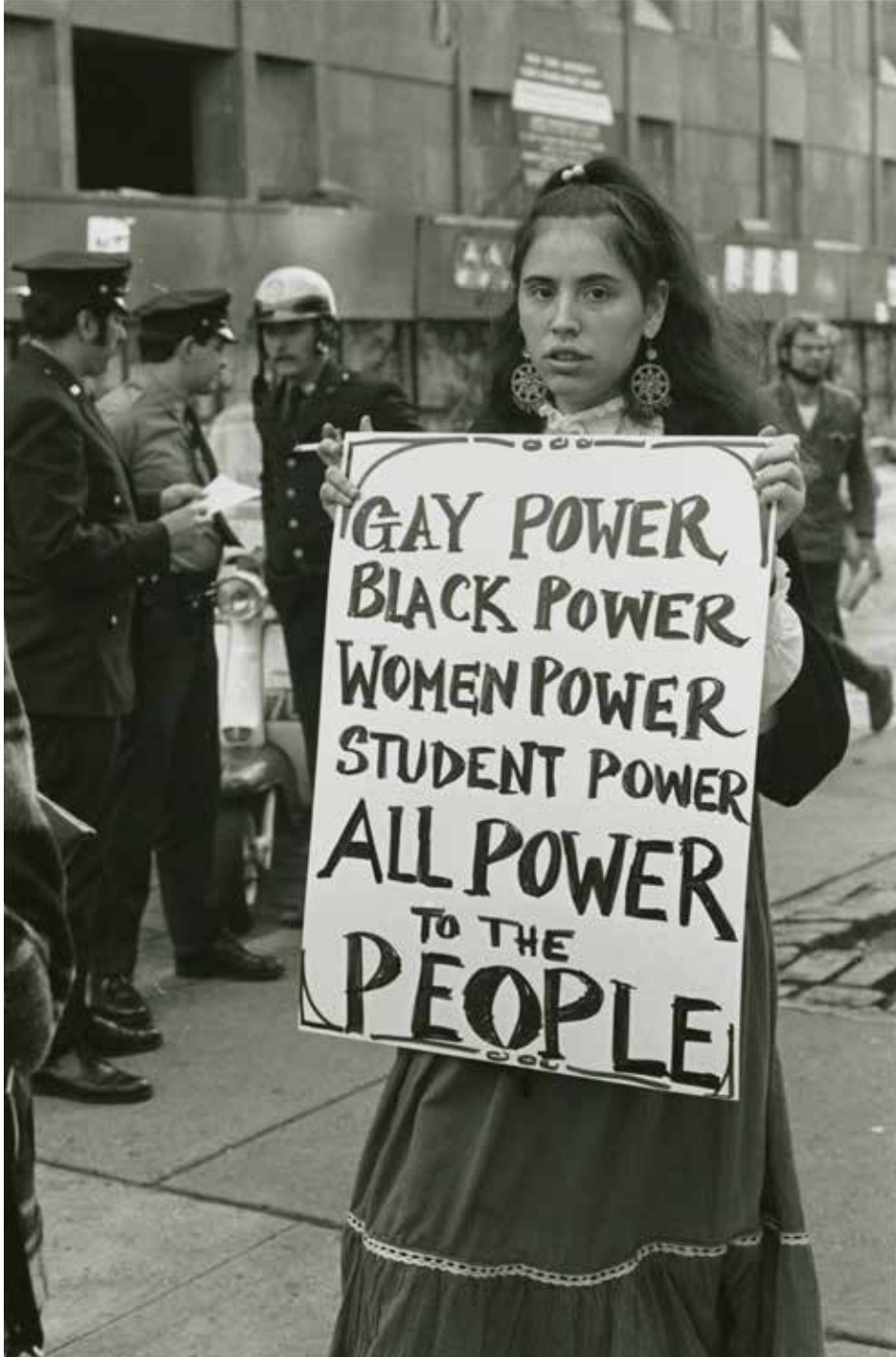

Foto van een betoogster in New York (Verenigde Staten) in 1970.

Vertaling van het bord: Homo/lesbisch, zwart, vrouw, student ...
Alle macht aan het volk.

© Diane Davies, Manuscripts and Archives Division, the New York Public Library.

Affiche van de feministische groep Dolle Mina, jaren 1970.
Collectie Amsab-ISG.

“Wat is het Front de Libération des Femmes [Vrouwen Bevrijdingsfront]: de actie.

Het algemene principe van de beweging is natuurlijk de volledige bevrijding van vrouwen op alle vlakken, maar er zijn verschillende acties mogelijk om dat doel te bereiken.

De eerste voorwaarde om een ommekeer te bereiken in onze samenleving van onderdrukte vrouwen is zich bewust worden van die ongelijke situatie; daaruit ontstaat verzet, wat dan weer tot actie leidt. De overtuiging dat de bestaande orde moet veranderen, is dus de eerste stap. (...)

Het grote probleem is de verspreiding (van informatie) en de bewustmaking van de publieke opinie. Het is belangrijk om zowel te werken op het niveau van de besluitvorming als aan de basis (om de traditionele denkschema's in beweging te brengen). Terwijl we natuurlijk moeten streven naar wetswijzigingen (sommige wetten moeten gewoon verdwijnen) door constant druk te zetten op het Parlement, moeten we parallel daarmee het bewustzijn van de massa's opwekken en zo de fundamenten van onze samenleving ondergraven. Het is van belang dat elke vrouw weigert om de rol te spelen die de man haar oplegt.

De onrechtvaardigheid ten opzichte van vrouwen is diep geworteld en vertaalt zich in alle wetten (bijvoorbeeld over het huwelijk en zijn afgeleiden echtscheiding, overspel, enz.; abortus, discriminatie op het werk ...) dus hoe kunnen we denkpatronen veranderen die zo zijn aangetast door eeuwenoude gewoonten? Welke actievormen zijn het meest radicaal en het meest beklijvend, hoe bereiken we een maximum aan vrouwen? Efficiëntie is een essentiële kwestie. Iedereen moet de betekenis van een actie kunnen begrijpen. (welke vrouw kan bijvoorbeeld onverschillig zijn wanneer een Deense groep feministes de tram neemt en weigert om meer dan 70% van de ticketprijs te betalen – wat de reële loonkloof weerspiegelt?).

Je spreekt mensen niet aan met lange en saaie manifesten, we moeten revolutie brengen in het dagelijkse leven. Met spontane, humoristische, originele, subversieve, individuele of collectieve acties, in overleg of niet. Dus: blitzacties, onverwacht, geïmproviseerd, provocerend. Om een maximaal effect te bereiken is het cruciaal dat we permanent, anarchistisch, kritisch en uitbundig actievoeren.

Het is dus aan elk van ons om een aanhoudende revolutie te voeren, steeds en overal, niets te laten passeren, telkens zichtbaar te reageren:

- schoonheidswedstrijd?: WEG ERMEE!
 - mevrouw of juffrouw?: WEG ERMEE!
 - seksistische reclame: WEG ERMEE!
 - opportunistische psychologische theorieën en interpretaties, Freudisme enz.: WEG ERMEE!
- Liliane.”

Uittreksels uit het tijdschrift *Et ta sœur?* van het Front de Libération des Femmes (FLF), nr. 2, oktober 1971 (geen paginering). Collectie AVG.

Stem vrouw-campagne van de Pluralistische Actiegroepen voor gelijke rechten van man en vrouw, 1971. Collectie AVG.

Foto van een feministische actie voor het Belgisch Parlement (Brussel, 1974).
© Jaak Brouwers, AVG.

Affiche van een feministische bijeenkomst in Charleroi, 1975. Collectie AVG.

Vertaling van de tekst

[Vrouw]

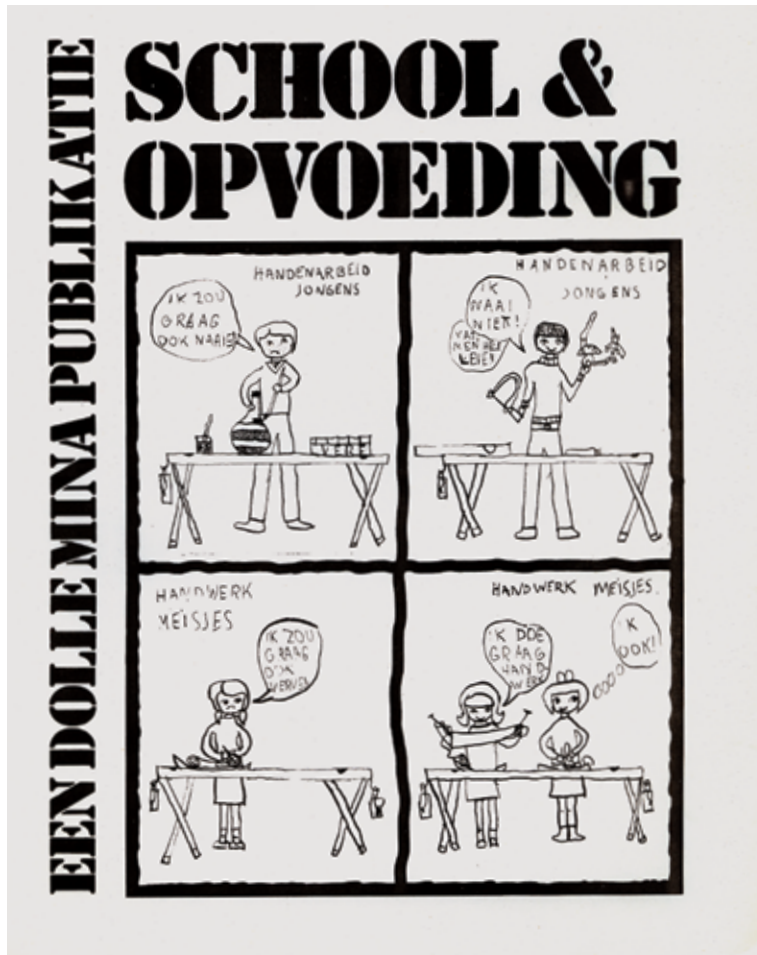
familie, feest, fuif, furie, fabriek,
vruchtbaar, verloofd, gemakkelijk,
billen, frivool, frigide, flirt, fel,
vrouwelijk, fragiel, trouw, moe ...

In 1971 verstoorden feministes de finale van de Miss België-verkiezing. Affiche die voor de actie in verscheidene steden werd opgehangen, 1971. Collectie AVG.

Collage van uittreksels uit de brochure *Het rode boekje van de vrouw(en)* (Nederlands- en Frans-talige editie), 1972. Collectie AVG.

Brochure *School en opvoeding* van de feministische groep Dolle Mina, een pleidooi om jongens en meisjes hun interesses te laten volgen, ca. 1971.

In de tekstballonnen:

Handenarbeid jongens:

'Ik zou graag ook naaien.' / 'Ik naai niet! Van m'n hele leven.'

Handwerk meisjes:

'Ik zou ook graag verven.' / 'Ik doe graag handwerk.' 'Ik ook.'

Collectie AVG.

Aankondiging voor het kinderboek 'Abel doet het huishouden', 1975.

Vertaling:

Het is nooit te vroeg om met gelijkheid te beginnen.

Collectie AVG.

Brochure van de feministische groep Marie Mineur, 1971.

Vertaling:

'Vrouw, aan je kookpotten!' – 'Ik ben het beu!'

Collectie AVG.

Brief aan mijn kinderen

Brief aan mijn kinderen,

Wellicht weten jullie het niet, maar vaak zie ik het met lede ogen 8 uur worden. Tijd voor het klassieke scenario. Ik haast me om op tijd te zijn voor een of andere vergadering. In jullie blik glanst teleurstelling. Jij, kleinste, avonturier, jij waagt gewoonlijk nog wel een zwak protest « Moet je nu weer weg? ». Maar je weet ook, we hebben het uitgepraat. Ik ga toch.

Om duizend en een reden hangen jullie nog vast aan een moederbeeld, waar ik vanaf wil. Begrijpelijk, want jullie hebben - zoals andere kinderen - ongeveer alleen mij om op terug te vallen, in laatste nood toch. En ik wil meer dan alleen jullie toegewijde opvang zijn. Onze wederzijdse belangen botsen dus, zou je kunnen zeggen. En hoe kan het anders. We zijn met ons drieën (of met ons vieren, want daar ligt het verschil niet), maar we zijn elk in een ander stadium van ons leven. We hebben elk heel andere behoeften. Jullie afhankelijkheid is een schier ondraaglijke druk voor mij. Oh, ik heb jullie gekoesterd toen jullie klein waren, nu staan jullie al een stuk op eigen poten en nu wil ik ook terug een stuk eigen leven. En zoals jullie leven een stuk buiten onze gezins-eenheid valt, zo is het ook met mijn leven gesteld. Alleen botst dat met mijn moederplicht.

We hebben nu een soort overeenkomst: jullie stellen het wat meer zonder mij en daarmee hebben jullie ook meer zelfstandigheid. 't Is waar. Jullie hadden geen keuze. Maar komt de pijn ook niet van het « anders-zijn »? En wij doen mekaar tenminste niet de duivel aan zoals Jantje uit de buurt en zijn moeder met hun respectievelijk dwingend gebruik en zinloos gemep.

Ik geloof dat onze overeenkomst een algemeen kader mist. Stel jullie eens voor dat niet elk gezin in zijn eentje alles moest oplossen... dat we niet zoveel dille uren moesten werken...

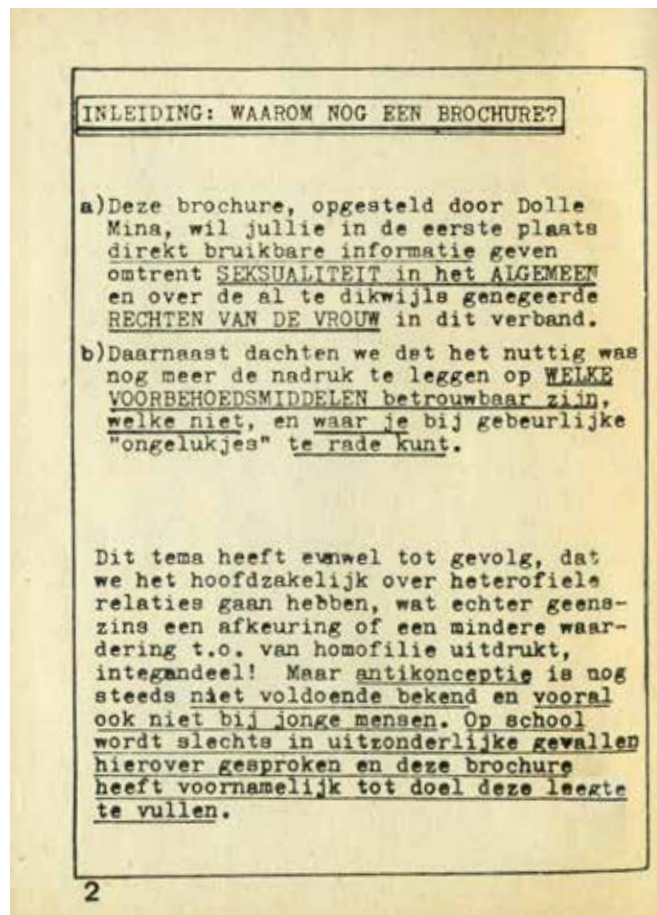
Zie je, jullie zijn misschien wel overgeleverd aan mijn afwijkende verlangens en Jantje aan zijn moeders meppen. Jullie zijn tenslotte afhankelijk van een moeder die jullie niet kozen. Maar in feite zijn jullie kinderen, wij moeders en ook de vaders slachtoffers van het soort gezinsleven dat onze maatschappij kent. Daar iets aan veranderen vraagt inzet. Daarin kruip veel van mijn vrije tijd. In jullie ogen zijn het die « rotvergaderingen » die mij van jullie afhouden. Maar dat is fout. Ik koos om dat stuk van mijn leven, dat buiten ons gezin valt, daaraan te wijden. Omdat ik geen andere mogelijkheid zie. Ik hoop dat jullie dat ooit begrijpen. Later misschien.

Een feministe

'Brief aan mijn kinderen', verschenen in het feministische tijdschrift *Schoppenvrouw*, nr. 4, 1978, p. 6.

'Al van de pil gehoord?', postkaart, jaren 1970. Collectie AVG.

Brochure *Vrijen is prettig* van de feministische groep Dolle Mina, 1977, p. 2. Collectie AVG.

Affiche van een feministische groep voor abortus uit het strafrecht, jaren 1970.

Vertaling:

'Het is de wet. / Misdaad tegen het leven. / Veroordeeld voor abortus.'

'Het is niet aan u om in onze plaats te beslissen!'

Collectie AVG.

“Het feminisme is zonder twijfel politiek, want het doel is een radicale verandering, een revolutie van de manier waarin het maatschappelijk leven en de relaties tussen mensen georganiseerd zijn. (...)”

De klassenstrijd, ja! Maar dan de strijd van alle klassen: economische en sociale klassen, maar ook klassen van sekse en leeftijd.

De westerse maatschappij is terzelfdertijd kapitalistisch en patriarchaal. Hoe ‘rechtser’ een regime is, hoe meer patriarchaat en seksisme welig tieren, hoe minder de sociale infrastructuur is ontwikkeld, hoe meer vrouwen en kinderen er de dupe van zijn (studeren mits betaling, minder vrouwen die [betaalde] arbeid verrichten, geen gratis gezondheidszorg, beknotte anticonceptie, abortus verboden, macht van de autoritaire patriarchale familie, macht van de Religie, onwetendheid...)

Anderzijds stellen we vast dat waar het socialisme bestaat – ook al betekent dat een ontegensprekelijke vooruitgang voor de bevrijding van vrouwen en kinderen – dat niet voldoende is om komaf te maken met de sekserollen, met de rollen die traditioneel aan de man worden toegezegd (creëren, handelen, beslissen, zichzelf bevestigen) en aan de vrouw (dienen, ondersteunen, gehoorzamen, zichzelf wegcijferen). En dat het socialisme ook niet volstaat om de kracht van de culturele conditionering te ondermijnen, te weten de programmering van hersenen in mannelijke en vrouwelijke rollen die stamt uit vervlogen tijden (...).

De nieuwe feministes weten voortaan dat ‘hun’ sociale klasse niet noodzakelijk die van hun man is, dat de sociale klasse van een huisvrouw, van een vrouw aan de haard van wie de arbeid helemaal niet vergoed wordt, altijd een trapje lager is van die van haar man, ook al is hij een slecht betaalde proletariër.

Eens de vrouw dat doorheeft, geeft het haar een nieuw beeld van zichzelf: ze is niet langer de satelliet, de schaduw, de appendix van de man, maar een individu.

Van alle arbeiders, zijn de arbeidsters de meest uitgebuite.

De feministes weten van nu af aan dat ze moeten durven vechten voor zichzelf en dat niemand dat in hun plaats zal doen (...)

Hoe gaan we dat aanpakken?

Door te vechten voor een aantal verwezenlijkingen, zoals de oprichting van kinderkribbes, de integratie van vrouwen op de arbeidsmarkt, ‘gelijk loon voor gelijk werk’, de toegang van vrouwen tot alle beroepen, de inkorting van de werkuren voor iedereen, gelijke promotiekansen in het beroepsleven, een pre-salaris voor studenten, gemengde scholen en gemengde lessen, vrije en gratis anticonceptie en abortus enzovoort enzovoort.”

Uittreksel uit het feministische tijdschrift *Et ta soeur?* van het Front de Libération des Femmes, mei 1972, p. 9-10.

"Thuis"

Vanaf onze prille jeugd kregen wij een pop en een poppenwagen, een miniatuurkeuken en een strijkijzer. Men zegt ons: "klim niet in de bomen, mislukte jongen! Maak je broek niet vuil vloek niet zoals een jongen".

Men bereidt ons voor op onze moederrol.

De jongen wordt voorbereid om gezinshoofd te worden.

Men leert hem een mannenberoep, hij volgt jongensstudies, hij speelt met auto's, kranen, revolvers. Hij rookt, heeft zakgeld, kan uitgaan zoveel hij wil want hij riskeert niets: hij is niet zoals een meisje. (...)

Op school

Ziehier hoe men, in 1972, de verhoudingen opvat tussen leerlingen in de lagere school waar ik werk. Tot het tweede jaar zijn meisjes en jongens samen omdat ze niet talrijk genoeg zijn om gescheiden te worden; het betreft hier dus geen gewilde gemengdheid! Trouwens, in de klas zitten de meisjes aan de ene en de jongens aan de andere kant; tijdens de speeltijd is het juist hetzelfde: de jongens zijn te brutaal, zegt men, ze zouden de meisjes pijn kunnen doen.

Wanneer een jongen weent, krijgt hij te horen: "Pas op, er zijn meisjes die je bekijken, ze zullen je uitlachen." Maar wanneer een meisje weent, zegt men "Arme kleine duts." Wanneer een jongen een meisje klopt, zegt men "Dat belooft, ik beklaag zijn vrouw later."

Wat is er verwonderlijk aan wanneer tijdens de turnles de jongens weigeren samen met de meisjes te turnen? Ze willen hen zelfs de hand niet geven; dat is te vernederend. De meisjes voelen zich een beetje verveeld de jongens een hand te geven, maar ze zeggen altijd "wij willen wel, maar de jongens willen niet."

Wanneer je dit leest zeg je misschien "Maar dat is toch normaal, de wereld is zo."

Wel, nee! Deze gedragingen zijn niet normaal. Ze zijn het resultaat van een opvoeding die gebaseerd is op de tegenstelling der geslachten:

de jongen is sterk, het meisje zwak

de jongen is intelligent, het meisje niet erg pienter (in elk geval niet voor wiskunde!)

de jongen is moedig, het meisje is bang enz.

Deze tegenstelling aanvaarden, houdt in dat we de staat van oorlog tussen de seksen handhaven.

Willen wij een plaats bekleden in de maatschappij – niet een plaats ontstolen aan jongens omdat wij mislukte jongens zijn, maar een plaats die ons toekomt omdat de maatschappij bestaat uit een groep verantwoordelijke mannen en vrouwen – dan moeten wij de heersende mentaliteit veranderen.

Hoe?

1. Wij moeten onze meisjesmanieren, onze passiviteit, onze angsten, onze aarzelingen laten vallen.
2. Wij mogen ons zeker niet verkneukelen wanneer een jongen verlegen, zacht, dromerig is.
3. Wij moeten onze kinderen van beide geslachten op dezelfde manier opvoeden: kleding, speelgoed, wijze van spreken, toekomstplannen. Zij mogen niet verschillend zijn naar gelang het om meisjes of jongens gaat.”

“WAT WIJ ONMIDDELLIJK EISEN VAN DEZE STAAT DIE ZICH DEMOCRATISCH NOEMT:

Gelijke kansen voor man en vrouw en dit vanaf onze geboorte

- gemengd onderwijs op alle niveaus zowel voor de leerkrachten als voor de leerlingen
- afschaffing van alle schoolboeken die slechts de ‘traditionele’ vrouw (vrouw in functie van man en kinderen, dus steeds vrouw aan de haard) voorstellen en de kinderen steeds het beeld van een voorbijgestreefde wereld voorhouden.
- afschaffing van de vrouwelijke en mannelijke stereotypen (bvb. in reclame en pers) die het sexisme – die andere vorm van racisme – in stand houden.”

Uittreksels uit de brochure *Het rode boekje van de vrouw(en)*, 1972, p. 11-14 & 150.

“Belgische politiekers (mannen) stellen voor abortus in bepaalde omstandigheden toe te laten. Dit voorstel brengt geen enkele werkelijke oplossing voor het probleem aangezien de uiteindelijke beslissing bij de geneesheer zou liggen. De vrouw, en zij alleen, moet kunnen beslissen of zij al dan niet verlangt haar zwangerschap voort te zetten.

Wie beter dan de persoon die de hoofdverantwoordelijkheid zal dragen t.o.v. het (komende) kind kan hierover beslissen?

Sommigen durven zelfs beweren dat ‘vrouwen hier niet alleen over kunnen beslissen omdat ze niet genoeg zin voor verantwoordelijkheid hebben’ (...).

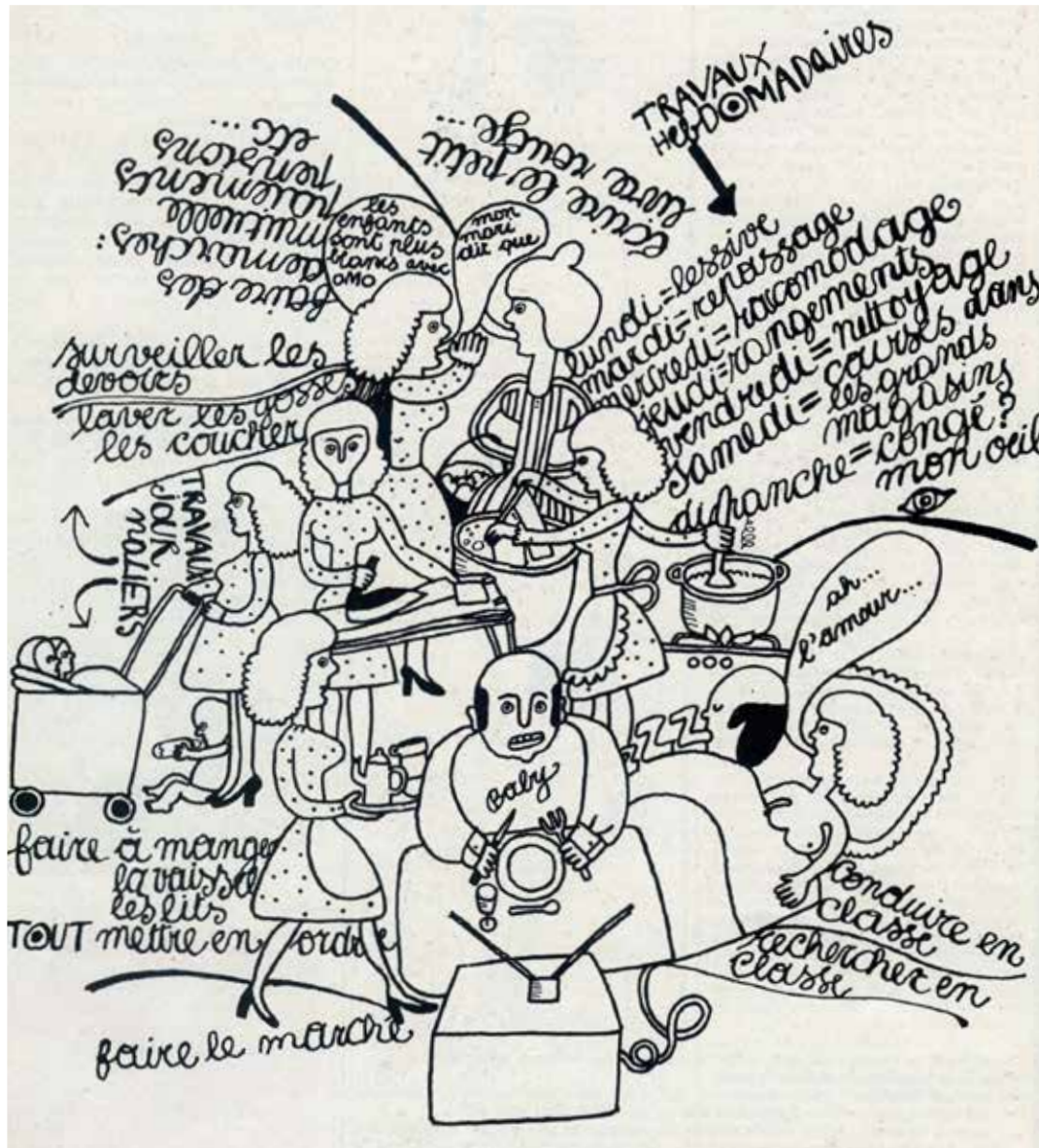
Het werkelijke probleem is dit van de vrijheid al dan niet kinderen op de wereld te brengen. Wij moeten deze vrijheid eisen en in afwachting van de overwinning moeten we elkaar helpen de problemen aan te pakken.

Menselijke salarissen – die beantwoorden aan de eisen gesteld door de ons omringende wereld – en werkelijk perfect geïnstalleerde sociale voorzieningen – die de maatschappij ons moet verzekeren – zullen ons de mogelijkheid geven de kinderen te hebben die wij wensen.”

Uittreksel uit de feministische brochure *Het rode boekje van de vrouw(en)*, 1972, p. 64.

“Vrouwen worden in staat geacht om voor de opvoeding van kinderen te zorgen, maar niet om te beslissen of een zwangerschap op het juiste moment komt. In hun plaats komt een merkwaardig Hof van rechters en artsen, zelfs psychologen en moralisten, die met al hun kennis de vooruitgang en de bevrijding van vrouwen remmen.”

Uittreksel uit: Françoise Collin, “Féminitude et féminisme”, *Cahiers du GRIF* [Groupe de recherche et d’information féministes], nr. 1, themanummer *Le féminisme pour quoi faire?*, 1973, p. 13.

Tekening uit de brochure *Le petit livre rouge des femmes*, 1972, p. 7.

Vertaling van de tekst (met de klok mee)

Wekelijkse taken:

- maandag = wassen
- dinsdag = strijken
- woensdag = verstelwerk
- donderdag = opruimen
- vrijdag = poetsen
- zaterdag = grote boodschappen
- zondag = vrij? Vergeet het.

Dagelijkse taken:

- kinderen naar school brengen en ophalen
- naar de markt gaan
- ALLES op orde houden
- eten maken, de afwas doen, de bedden opmaken
- helpen met huiswerk
- de kinderen wassen en te slapen leggen
- administratie regelen: mutualiteit, betalingen, pensioen
- schrijven aan *Het rode boekje* ...

Collectie AVG.

“ben ik uitgestoten?

Omdat ik niet getrouwd ben, denkt men dat ik iets heb dat niet helemaal in orde is.

Met denkt dat ik abnormaal of ongelukkig ben.

Wanneer ik tandpijn hebt, zegt men: ‘je hebt liefdespijn.’

Wanneer ik ziek ben, zegt men: ‘trouw, ‘t gaat dan over.’

De mannen trachten aan de weet te komen of ik nog maagd ben. Ze volgen me wanneer ik naar huis ga, ze tappen ‘gewaagde’ moppen om te zien of ik rood word. Het maakt hen zenuwachtig dat ik niet een van hen toebehoor zoals de andere vrouwen andere venten toebehoren.

De andere vrouwen zeggen me: ‘jij hebt geluk! Je bent vrij! Zonder zorgen, zonder man, zonder kinderen.’

Nochtans nodigt men mij weinig uit in hun gezin. Voor hen ben ik abnormaal.

Vermits getrouwde vrouwen talrijker zijn, vinden zij hun leven normaal.

In het beroepsleven zit ik tussen twee stoelen: ik zou zeer goed dezelfde plaats als de mannen kunnen bekleden, dezelfde behandeling krijgen. Maar vermits ik een vrouw ben, gaat het niet door.

Intussen vinden de andere vrouwen dat ik hun problemen niet begrijp, dat ik niet ben zoals zij, anders ben dan zij, dat ik bedrieg, dat ik geen echte vrouw ben.

Ongehuwden, weduwen, gescheidenen, getrouwden, wij zijn allen gelijk.”

Uittreksels uit de feministische brochure *Het rode boekje van de vrouw(en)*, 1972, p. 24–25 & 27–28.

“Men heeft ons geleerd dat wat de liefde betreft, de man al het werk doet. Wij moeten wachten, aanvaarden, ontvangen.

Men zegt ons dat zij dat nodig hebben.

Wij, wij hebben dat in het geheel niet nodig.

Wanneer zij met verschillende meisjes naar bed gaan, is het maar omdat zij heel mannelijk zijn en dat noemt men dan een ‘kwaliteit’.

Als wij met verschillende mannen naar bed gaan, noemt men ons hoeren, en dat is een ‘gebrek’.

Zij mogen hun goesting tonen.

Wij moeten onze verlangens verstoppen, uitgezonderd in het echtelijke bed natuurlijk, maar dan is het nog maar toegelaten op het uur en op de manier die zij wensen.

Is het wetenschappelijk bewezen dat een vrouw enkel lust heeft om te vrijen als men haar ertoe dwingt, als het bevolen is? (...)

Wij zijn niet frigide, wij zijn niet koel

Om er lust in te hebben, moet het ons aanstaan. Wij moeten zeggen wat ons aanstaat. Handelen zoals wij het willen. Ons tonen zoals we werkelijk zijn. We moeten hen doen begrijpen dat liefde een spel is dat je met twee speelt, en dat men met twee wint.

Onze seksualiteit is niet dezelfde als die van mannen. Zij is even sterk, even goed, even gezond, even prettig en even normaal.

Uittreksels uit *Het rode boekje van de vrouw(en)*, 1972, p. 51, 52, 53-54.

"Wij eisen het recht op moe te zijn.

Wij eisen het recht op lelijk te zijn.

Wij eisen het recht op dik te zijn.

Wij willen geliefd worden voor wat we zijn, voor de strijd die we leveren, voor het werk dat we doen, voor de dingen die we in ons hoofd hebben, de tederheid in ons hart, de kracht van onze handen en de wereld die we zullen veranderen.

En jij?

Er wordt nooit aan een man gezegd dat hij zijn ogen moet verven met produkt X en zijn mond met Z.

Met zegt nooit aan een man dat hij een dikke buik heeft, dat zijn pak verfrommeld is of niet modern (als men het wel zegt is het doorgaans in die trant: 'ocharme, wat een slordige vrouw moet die hebben!'), dat hij de vorm van zijn neus of van zijn tenen moet veranderen om steno-daktylo te kunnen blijven (wat hij zelden is), dat hij rimpels heeft en dat niet past in de maatschappij XUZ.

Wat hij ook doet en hoe hij er ook uit ziet, hij is man en hij blijft het.

(...) Maar de vrouw die werkt, die thuiskomt en de kinderen moet wassen, eten geven, de kleren van haar man moet in orde brengen, de gang kuisen, zij moet fris blijven,

mooi zijn,

altijd klaar staan om haar man te ontvangen,

enthousiast zijn,

haar nagels, lippen en ogen verzorgen,

lijken op een niet-bestaande vrouw: de ideale vrouw, de fatale vrouw, de reclame-vrouw."

Uittreksels uit de feministische brochure *Het rode boekje van de vrouw(en)*, 1972, p. 80, 82.

DE BRUID IS IN HET ZWART, ZIJ DRAAGT DE ROUW VAN HAAR VRIJHEID.

Welke ook je opvattingen – en de onze – wezen over het huwelijk, **wij protesteren tegen de toestand van de gehuwde vrouw**. Zij is als een minderjarige, een onderontwikkelde.

Napoleon is niet dood. In het wetboek leeft hij voort en heerst in de persoon van de echtgenoot. 'Huwbaar meisje',

Waarheen zal je gaan? Waar zal je leven? Daar waar je man zal willen (artikel 213 van het burgerlijk wetboek). Als je hem niet volgt, zal de rechtbank oordelen of je motieven ernstig zijn.

Zelfs in geval van ernstige beledigingen of slagen zal je de toestemming van de rechtbank moeten vragen om je man te verlaten (artikel 259 van het burgerlijk wetboek).

Als je je heer en meester 'bedriegt', zelfs maar een beetje, pas dan op! Hij zal kunnen scheiden maar jij zal pas van je 'overspelige' man kunnen scheiden in geval van bezwarende omstandigheden (artikels 229 en 230 van het burgerlijk wetboek).

Zelfs als je geen 'eigendommen' hebt, vergeet dan niet een **huwelijkskontrakt** te laten opstellen (liefst een van het type 'scheiding van goederen en scheiding van aanwinsten'), dat kost minder dan een trouwkleed!

Anders, of met een gemeenschapskontrakt, zal je ervan lusten! Je man alleen zal de eigendommen van de gemeenschap beheren, dus ook de jouwe, zelfs je naaimachine, behalve wat je door je beroepsarbeid verkregen hebt (artikel 1421 van het burgerlijk wetboek). Uitgezonderd je onroerende goederen (dat zijn huizen en gronden) kan hij alles verkopen zonder dat je er iets van weet (artikel 1428 van het burgerlijk wetboek). Maar als je hem uit de gevangenis wil halen of in zijn afwezigheid je kinderen wil installeren, zal je de toelating van de rechter moeten vragen (artikel 1427 van het burgerlijk wetboek)

Je zal in ieder geval zijn schulden en de belastingontvanger kunnen betalen.

Je ziet dan men uitstekend voor je zorgt, is het niet?

Laten we even naar je kinderen kijken (artikels 373 en 374 van het burgerlijk wetboek): die zullen je man toebehoren, aangezien ze, onder andere, zijn naam dragen en niet de jouwe. Vader beslist daarbij over alles: de studies, de onderwijstaal, de godsdienst enzovoort. Op hem rust de zwaaaaaare taak het schoolrapport te tekenen. Als moeder daarmee niet akkoord is, dat ze dan ... naar de rechtbank gaat en zich troost met de kinderen een proper doekje aan te doen..

Uittreksel uit de de feministische brochure *Het rode boekje van de vrouw(en)*, 1972, p. 91-93.

Duiding:

Het Burgerlijk Wetboek van Napoleon was vanaf 1804 van kracht in de regio's die in 1830 België vormden. Het legde een aantal verplichtingen vast die hoorden bij het huwelijk. Bovendien verklaarde het de gehuwde vrouw juridisch onbekwaam. Haar echtgenoot beheerde haar bezittingen, waaronder oorspronkelijk ook haar looninkomsten, en nam de beslissingen over de kinderen. Al aan het eind van de 19de eeuw bekritiseerden feministen deze bepalingen. Dat leidde tot enkele aanpassingen doorheen de 20ste eeuw.

Protest van de Pluralistische Actiegroep voor Gelijke Rechten van Man en Vrouw, huwelijksboekje in de hand, tegen ongelijkheden in het huwelijksrecht, Mechelse gemeenteraad, 1971.

- _ GELIJK LOON VOOR GELIJK WERK
- _ TOEGANG TOT ALLE BEROEPEN
- _ GELIJKE KANSSEN VOOR PROFESSIONELE PROMOTIE
- _ VERMINDERING VAN WERKTijd VOOR IEDEREEN (MANNEN EN VROUWEN)
- _ GEMEENSCHAPPELIJKE INFRASTRUCTUUR
- _ (KINDERKRIBBEN, KUISDIENSTEN ...)

NIET OP DE OPENBARE WEG GOOIEN.

Een vrouw verdient in doorsnede 30 t.h. minder dan een man.
 Het leven is niet goedkoper voor een vrouw dan voor een man.
 Het loon van de vrouw wordt beschouwd als een bijloon, terwijl dikwijls één vrouw op vier alleen is en kinderen ten laste heeft.
 Lagere lonen voor vrouwen → lagere sociale voordelen.
 X Verbod van nachtswerk voor vrouwen → verrechtvaardiging van lagere daglonen.
 70 t.h. huisvrouwen = verborgen werkeloosheid.

VROUWENBEVRIJDINGSFRONT.

Terugsturen naar V.B.F., P.B. Nr 4, 1060 Brussel

Ik wens in contact te komen met V.B.F., en meewerken aan de strijd tegen de onderdrukking van de vrouw.

NAAM en VOORNAAM :

ADRES :

Verantwoordelijke uitgever : D. TESTAERT, 27, rue de la Magnanerie, 1180 Bruxelles.

Pamflet van het Front de Libération des Femmes (Vrouwenbevrijdingsfront), 1972.
 Collectie AVG.

Foto van een fakkeltocht tegen geweld en intimidatie op straat, Gent, 1978. Privéverzameling.

“Ik wou een jongen zijn opdat ik ‘s avonds alleen door de straten zou kunnen wandelen. Maar ik ben een meisje. Er zijn verkrachtingen, aanvallen enz. Bijgevolg moet ik kiezen: ofwel thuisblijven ofwel een verdediger (bij voorkeur een gespierde) vinden. De straat behoort de mannen toe. Zelfs overdag hebben we geen rust. Men fluit je na. Men richt het woord tot je. ‘Dag schatje’. Je wandeling wordt begeleid door klinkende zonen en andere geluidjes. En dan zijn er nog de blikken, in de tram en overal, de ogen die je aftasten, die uitkleden, die je knieën fikseren. (...)”

Er zijn er die zeggen: het is je eigen schuld, je daagt de mannen daardoor uit. Goed, om acht uur ‘s avonds gaan wandelen, alleen naar de bioscoop gaan, in een café een glas gaan drinken, gaan zitten op een bank, is dat een uitdaging? Waar kunnen we dan nog bestaan, of moeten we ons in onze keukens, waar we tenminste niets riskeren, opsluiten? (...)”

Voor hen is de vrouw een voorwerp om te kussen.

Wij zijn geen voorwerpen. Wij zijn mensen en wij kunnen andere verhoudingen met mannen hebben dan louter seksuele. We moeten het recht op kameraadschap tussen de geslachten veroveren. We moeten het recht veroveren op uitgaan zonder voortdurend lastiggevallen te worden.”

Uittreksels uit de feministische brochure *Het rode boekje van de vrouw(en)*, 1972, p. 16-17.

"(...) Het probleem is te weten of het hebben van een penis of een vagina automatisch leidt tot de voordelen en de verplichtingen die er traditioneel aan verbonden zijn en die gedefinieerd worden door de begrippen 'mannelijkheid' of 'vrouwelijkheid'. (...)

Zonder te willen doordrammen over het feit dat best wat mannen met een zwak of ziekelijk gestel daarom nog niet veroordeeld zijn tot het uitvoeren van huiselijke of ondergeschikte taken, maar soms belangrijke functies uitoefenen, en zonder eraan te herinneren dat de grotere zwakheid – enkel in bepaalde opzichten – van de vrouw te maken heeft met de huiselijke taken die haar toebedeeld zijn, zal men erop wijzen dat de geschiedenis van de mensheid een geschiedenis is van (...) ontvoogding uit een biologische toestand. (...)

Men zal wel oplossingen moeten vinden om moeders gedeeltelijk te demobiliseren, om ze in staat te stellen zich op persoonlijk vlak te ontplooien en zich te integreren in het sociaal leven. Twee eisen worden hier gesteld: enerzijds dat de mannen, de vaders, eerlijke zouden delen in de lasten van de opvoeding van hun kinderen indien ze gekozen hebben om er te hebben, en dat ze zouden ophouden de vrouwen al die lasten alleen te laten dragen. Anderzijds dat de gemeenschap maximaal de taken zou socialiseren die daarvoor in aanmerking komen door voldoende collectieve voorzieningen te ontwikkelen: een groot aantal crèches, die zowel materieel als psychologisch een goede omkadering bieden, restaurants waar arbeiders en arbeidsters van maaltijden aan verminderde prijzen zouden genieten (...)."

Uittreksels uit: Françoise Collin, "Féminitude et féminisme", *Cahiers du GRIF* [Groupe de recherche et d'information féministes], nr. 1, themanummer *Le féminisme pour quoi faire?*, 1973, p. 12-15.

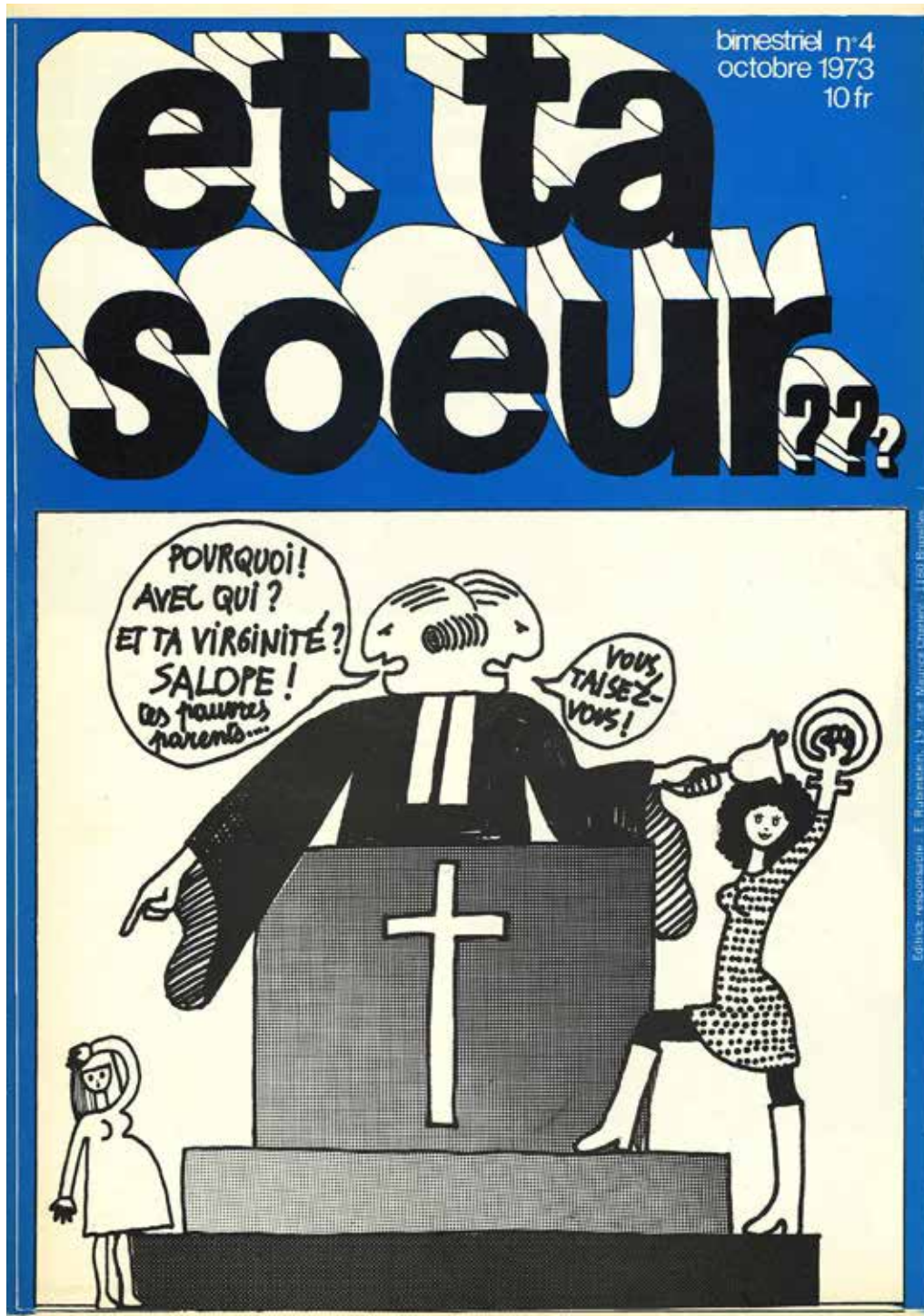
.....

"Wiegen, aanraken, koesteren, eten geven, luiers verversen – net als leren spreken of stappen – zijn taken die zowel mannen als vrouwen op zich zullen nemen. Overal vader-moeder, overal mannelijk-vrouwelijk. Overal verdelen mannen en vrouwen de leuke en minder leuke taken naargelang hun eigen aanleg. Alle beroepen zijn toegankelijk voor zowel mannen als vrouwen. Moederschapsverlof of verlof bij ziekte van kinderen aan de vader-moeder, van welke sekse ook.

Maar een kind ter wereld brengen? zegt men ons. Ter wereld brengen, dat zullen vrouwen doen (totdat in vitro reproductie mogelijk(er)wijds in de plaats komt). Niet alle vrouwen: zij die daar zin in hebben. Moeder zijn is geen onvermijdelijkheid voor de vrouw. Opvoeden is niet haar specialiteit. En dat geeft geen superioriteit noch inferioriteit: het is een andere ervaring. Niets schrijft ons voor om alle mogelijke ervaringen te beleven. Trouwens, we zouden dat niet kunnen.

Dus: geen politiek in het voordeel van de ideologie van de vrouw als moeder, van de moeder aan de haard, van de grote gezinnen; geen politiek die de alleenstaande vrouw, vooral als ze moeder is, aan de schandpaal nagelt. Geen medailles voor de goede moederdieren, evenmin als voor de productiefste arbeidsters."

Uittreksels uit: Françoise Collin, "Pour une politique féministe fragments d'horizon", *Cahiers du GRIF* [Groupe de recherche et d'information féministes], nr. 6, themanummer *Les femmes et la politique*, maart 1975, p. 72.

Voorpagina van het tijdschrift *Et ta sœur?* van het Front de Libération des Femmes, 1973. Collectie AVG.

Vertaling van de tekst:

'Waarom, met wie? En je maagdelijkheid dan? Slet! Je arme ouders!'

'Zwijgen jij!'

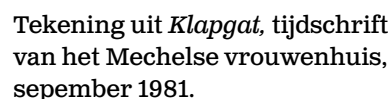
Foto van een betoging voor het recht op abortus, Namen, 1973. © Georges Vercheval.

'Staking!'

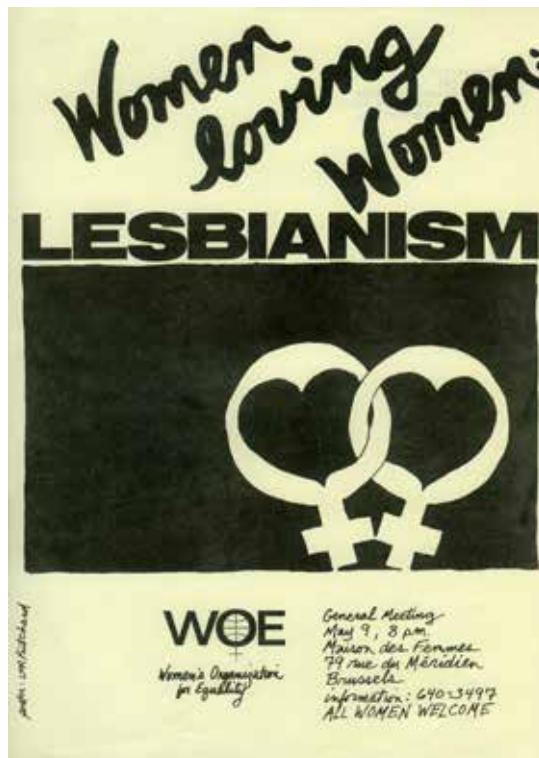
De feministische groep Marie Mineur verzet zich tegen het ontslag van een lid dat ongelijkheid in de lonen bij Europair (Manage) aanklaagde, 1975. Privéverzameling.

Folder van het Gentse Vrouwenhuis, jaren 1970. Collectie AVG.

In de jaren 1970 – begin jaren 1980 werden over het hele land een dertigtal vrouwenhuizen opgericht. Ze organiseerden praatgroepen, juridisch advies, cursussen, culturele activiteiten enz. Centraal in de werking stond het versterken van de solidariteit tussen vrouwen.

Collectie AVG.

Affiche van de feministische groep Women Overseas for Equality, met de aankondiging van een avond over lesbianisme, 1973. Collectie AVG.

“Liever Heks, of het Collectief der linkse lesbiennes

Sedert enige tijd vormen we een groepje in Gent. Links en lesbisch. Het verband is op het eerste gezicht niet duidelijk. Toch beschouwen we ons lesbisch-zijn als een bewuste politieke en emotionele keuze. Hoezo? (...)

Een emotionele keuze noemen we dit omdat het vanuit onze buik komt: verliefdheid voel je. Seksuele aantrekkingskracht ook. Maar meteen en tegelijkertijd is het ook een politieke keuze, en we kiezen ervoor en we vinden het prachtig onze tederheid met vrouwen te delen: ons feminisme is een feminisme dat voor vrouwen kiest. We voelen ons niet goed bij mannen en dat is geen toeval: we weigeren nog affectie aan hen te geven zolang ze zichzelf niet emanciperen. En zo trekken we ten strijde tegen de heteronorm. Wij trekken van leer tegen de heteroseksualiteit, inderdaad: omdat heterosex zo zwaar in de mode is. (...)

Links noemen we ons omdat onze onderdrukking geen toevallig geïsoleerd verschijnsel is: onze onderdrukking past in het kapitalistisch systeem. Het gezin, waarin de vrouw economisch, psychologisch en emotioneel afhankelijk is van de man, is een basiselement van het kapitalisme. Binnen het gezin levert de vrouw gratis huishoudelijke arbeid af: zij zorgt ervoor dat de man iedere dag gevoed, verzorgd, goed geluimd aan het werk kan. Bij de vrouw vindt de man de emotionele steun die hij nodig heeft om te overleven. Het kapitalisme heeft de koppeling man-vrouw nodig. Als lesbiennes weigeren we dit spelletje mee te spelen. Links ook omdat het kapitalisme onvrijheid, vervreemding en bezitsdrang tussen de mensen brengt. (...)

Uit: Pamflet 'Liever Heks, of het Collectief der linkse lesbiennes', ca. 1980. Collectie RoSa.

Duiding:

Volgens radicale lesbiennes woog de ongelijkheid in de samenleving op elke hetero-relatie en was verandering alleen mogelijk door relaties en vriendschappen onder vrouwen voorop te stellen. Voor deze kleine maar internationaal sterk verbonden groep was lesbianisme een politieke keuze.

Protestactie tegen de ongelijke behandeling van kinderen van ongehuwde ouders in de wetgeving, Vrouwendag in Gent, 1974.

Duiding:

Natuurlijk kind: term die werd gebruikt voor kinderen die 'buiten het huwelijk' werden geboren.

Bastaard: idem, met negatieve lading.

© Edgard Alsteens, AVG.

“Wij houden van de geuren in de keuken, maar evenveel van de geuren van hout, pek, benzine, aarde. En er onze handen aan vuilmaken. Maar wij zouden niet aanvaarden om slavenwerk te verrichten. Soms zijn we verwonderd over uw volgzaamheid. Indien we samen zouden werken, zouden we sterker zijn om ons te verzetten tegen de veelbesproken ‘normen’, we zouden er de rechten van het lichaam tegenover stellen.

Moeders hebben gezegd dat meisjes niet in bomen moeten klimmen. Behalve het feit dat er niet zoveel bomen meer zijn, kunnen we er wel heel goed in klimmen, en op ladders, muren en daken. Het is plezierig heel hoog te staan en te kijken hoe klein alles is daar beneden.

Het is ook plezierig om huizen te bouwen, ze te ontwerpen en ze te maken. Mortel, dat ruikt heel lekker en bovendien het is plezierig om maken, ineens wordt het stijf, net als mayonaise! Een effen vloer maken, dat is een overwinning. En het is duurzamer dan een gladgestreken laken. Een groot veld omploegen, dat doen we ook graag. Even graag als een tuinbedje peterselie wieden. Het is vreemd te geloven dat we vooral van kleine gebaren houden. Nochtans zijn we niet zo klein. Mannen en vrouwen hebben dezelfde lengte, de spanwijdte van onze armen is bijna dezelfde, voldoende gelijkaardig om dezelfde dingen te kunnen doen. Naaien, de was doen, vloeren schoonmaken, de mannen doen dat prima, hun lichaam is daar ook toe in staat. Evengoed als het onze in staat is om plaats te nemen op de zetels van het Parlement en andere plekken waar breinen zitten die de wereld besturen.”

Uittreksel uit: Marie Denis & Denise Loute, “Le corps restitué”, *Cahiers du GRIF* [Groupe de recherche et d'information féministes], nr. 3, themanummer *Ceci (n'est) pas mon corps*, juni 1974, p. 28.

“[Het huwelijk,] waarborgbon voor geluk?

(...) Maar de wittebroodsweken (als die al lukken) bloeien vroeg of laat uit. De ontnuchtering begint. En kan positief uitdraaien. Of negatief.

Positief: (...) je vertoont elkaar je ware gelaat. Wat nogal eens tegenvalt, maar wat tenslotte een rust meebrengt van ‘echt te kunnen rekenen op elkaar zoals je bent’. En daar wint de liefde alleen maar bij. (...)

Negatief: de ontnuchtering is synoniem van groeiende ontgoocheling. (...) Je levensbestemming die huwelijk heet, ontpopt zich niet bepaald als dé grote bevrijding, of de waarborgbon voor bestendig geluk met z’n tweetjes.

Je man heeft de klap ook gevoeld en ook voor hem komt die zwaar aan. Maar hij heeft z’n job nog. Het huwelijk is nooit zijn enige of belangrijkste levensbestemming geweest. Hoezeer hij ook onder een niet zo best gelukt huwelijk kan lijden, zijn werk of sociaal engagement funktioneert als uitlaatklep.

Voor de vrouw zonder beroep staat en valt alles met het huwelijk. Zijn er kinderen, dan houden die haar recht. Mat wat als ook die kinderen hun eigen weg beginnen te gaan? (...)

Op de identiteitskaart van de huisvrouw staat ‘zonder beroep’. Men kent het huishoudelijk werk geen professioneel karakter toe. Huisvrouwen verdienen geen loon, ze hebben ook geen werkgever die dat zou kunnen betalen. In ruil voor hun werk krijgen zij kost, inwonen, waardering en genegenheid van man en kinderen. In een harmonisch gezin wordt dat niet steeds negatief aanvoeld. Man en vrouw zijn overeengekomen: ik werk buiten, jij thuis. We leveren elk onze bijdrage aan het gezin.

De vrouw is de centrale figuur in huis.

Dat geeft haar een zekere voldoening. Ze voelt zich onmisbaar, ze is de baas van het huishouden. Maar het gevaar dat ze zich voor de rest van haar leven in een afhankelijke positie heeft gewerkt, is niet denkbeeldig.

Afhankelijkheid op **financieel gebied.**”

Uittekst uit: Renée Van Mechelen ... et al., *De vrouw in de kou*, Antwerpen/Utrecht, De Nederlandsche Boekhandel, 1974, p. 20 & 23.

“Want de samenleving denkt dat onze voornaamste bron van zekerheid de man is: onze vader of echtgenoot. Hij geniet ten volle van de rechten die doorheen sociale strijd zijn verworven. Het is aan ons om daar toegang toe krijgen, of afhankelijk te blijven van een man die ons toegang geeft tot die zekerheid

Want vrouwen willen niet meer bij volmacht leven. Ze willen niet langer dat hun model van zekerheid voor hen neerkomt op de band met hun vader of echtgenoot (...).

En een man is ook steeds minder een zekerheid voor ons. Hij verlaat ons, vraagt een echtscheiding aan, sterft. Hij maakt kinderen zonder er de verantwoordelijkheid voor op te nemen. En dan zijn wij alleen. We zijn met velen alleen: waarschijnlijk met bijna een kwart van de vrouwelijke bevolking. Met een klein beetje sociale zekerheid dat altijd onvoldoende is. Want voor mannen is die sociale zekerheid al berekend op het bestaansminimum. Voor ons is het altijd minder, dus minder dan het bestaansminimum.

Daarom binden we de strijd aan: er is geen andere sociale zekerheid voor vrouwen dan die uit betaalde arbeid.”

Uittreksel uit: “Éditorial”, *Cahiers du GRIF* [Groupe de recherche et d’information féministes], nr. 4, thema-nummer *L’in-sécurité sociale des femmes* [de sociale on-zekerheid van de vrouw], oktober 1974, p. 3.

'Geen regering meer! Dit is ons voorstel (inkleuren en in je wc hangen) / Gezondheidszorg = gratis / Politie = hulp aan de gemeenschap / Ministerie van Financies Het geld van de bevolking ten dienste van de bevolking / mobiele wasserij.'

Tekening uit het tijdschrift *Et ta sœur?* van het Front de Libération des Femmes, 1974. AVG-Carhif.

Duiding:

LIP was een uurwerkfabriek in Besançon (Frankrijk) die werd overgenomen door een arbeiders-coöperatie. Toen in de jaren 1970 tal van fabrieken sloten door een zware economische crisis, experimenteerden arbeid.st.ers op verschillende plaatsen met coöperaties om hun tewerkstelling te redden. Deze initiatieven kregen de steun van onder meer feministes. Collectie AVG.

“Is het nodig om hier te herinneren aan het feit dat alle mannen die in het Westen op de schoolbanken hebben gezeten zichzelf beschouwen als de meest intelligente, de beste bewoners van onze planeet? Daardoor voelen ze zich geroepen om een beschavingsopdracht te vervullen. Ter wille van deze opdracht voeren ze oorlog, koloniseren ze, onderwerpen ze ‘barbaarse’ volkeren, en terzelfder tijd, alles wat hen een beetje aan ‘barbaren’ doet denken: vrouwen, kinderen, immigranten en kunstenaars, landarbeiders en arbeiders tout court”

Uittreksel uit: Marie Denis, “L'éternelle”, *Cahiers du GRIF* [Groupe de recherche et d'information féministes], nr 8, themanummer *Des femmes accusent l'Église* [Vrouwen beschuldigen de Kerk], september 1975, p. 23.

“Feminist zijn, dat is strijden voor rechtvaardigheid. Strijden voor rechtvaardigheid is nooit belachelijk, behalve in de ogen van bepaalde bevoorrechte lieden die de noodzaak van gelijkheid niet inzien. De ongelijkheid tussen de seksen is maar één van de vormen van sociale ongelijkheid. Men kan sociaal onrecht ontdekken vanuit een oogpunt of een ander, maar alle strijd tegen onrecht moet samenvallen, want het is onrecht, op zichzelf, dat ondraaglijk is. Indien we de objectieve gronden van onze angsten hebben ontdekt, indien we vandaag weten dat onzekerheid er de grondslag van is, moeten we voortaan alle vormen van sociale onzekerheid bestrijden en onze zaak verbinden met al de andere die als doel hebben rechtvaardigheid te promoten.”

Uittreksel uit: Hedwige Peemans-Poullet, “Comment combattre?”, *Cahiers du GRIF* [Groupe de recherche et d'information féministes], nr. 4, themanummer *L'in-sécurité sociale des femmes* [De sociale on-zekerheid van de vrouwen], oktober 1974, p. 58.

“Leven in gelijkheid met zij die anders zijn, omwille van hun leeftijd, hun sekse, hun huidskleur, dat is misschien wel dé uitdaging van het menselijk leven. Het verschil beleven zonder dat verschil in een hiërarchie te willen onderbrengen, zonder elkaars maat te nemen, de enen boven de anderen te rangschikken of onder te verdelen in de ene en de andere zijde ... er zijn niet veel maatschappijen die daarin slagen.”

Uittreksel uit: Elisabeth Franken, “Les femmes et les enfants d'abord!”, *Cahiers du GRIF*, nr. 9-10, themanummer *Les femmes et les enfants d'abord* [Vrouwen en kinderen eerst], december 1975, p. 11. décembre 1975, p. 11.

Affiche van Dolle Mina, 1974.
Collectie AVG.

“Huishoudelijk werk = uit het oog
uit het hart
zonder loon
zonder dop.

Wie haalt er voordeel uit?

Hoe doorbreken we het isolement van huismoeders?

Hoe kunnen we strijd voeren om erkenning te krijgen voor dit werk?

Om het in te perken?

Om het weg te halen uit de sfeer van toewijding en liefde?” Om het te delen? Een huishoudloon?

Een huishoudvakbond? Vrouwengroepen in wijken?”

Pamflet voor de Vrouwendag in Luik, 1977.

Collectie AVG.

Detail van een affiche van Dolle Mina, 1975.

Tekst op de laden van de kast:

'Derde wereld', 'gastarbeiders', 'gehandicapten', 'homofielen', 'onaangepastenz' en (open lade) 'vrouwen'.

Op de bommetjes:

'tegen het rollenspel', 'meer crèches', 'weg met misbruik in de reclame', 'abortus moet vrij', 'waarom de grootste werkloosheid bij vrouwen?', 'ook wij willen klaarkomen', 'gelijk loon voor gelijk werk'.

Collectie AVG.

Twee jonge Belgische vrouwen die waren verkracht in Frankrijk slaagden er doorheen een erg gemediatiseerde rechtszaak in om de straffeloosheid bij seksueel geweld op de maatschappelijke agenda te zetten. Affiche ter ondersteuning, 1975. Collectie AVG.

“Ons hele leven als vrouw werd gebroken in Morgiou, een vissersorp niet ver van Marseille, in de nacht van 21 augustus 1974. (...)”

Onze lichamen en onze waardigheid, als vrouwen en mensen, zijn onherstelbaar beschadigd: we zijn gebrutaliseerd, waren verlamd van angst, zijn gehanteerd, geslagen, bevuild, vernederd, belachelijk gemaakt, urenlang verkracht kortom, gemarteld door doodsangst, klappen en geweld, tot het eerste daglicht hen verjoeg.

En alsof dat nog niet volstond, bleek één van ons beiden zwanger. Er was een tweede schok: de abortus.

— Het gerecht luistert en neemt akte, het beweert unaniem: “ze stemden toe!”. We wendden ons terecht en met vertrouwen tot justitie en het blijkt aan ons, slachtoffers, te zijn om de verkrachting te bewijzen waarvan we hen met kracht beschuldigen. Maar het gerecht erkent verkrachting slechts in welbepaalde gevallen: ze hadden ons aan handen en voeten gebonden en halfdood moeten terugvinden, op z’n minst had er een getuige moeten zijn.

— Wanneer beschouwt justitie een vrouw als verkracht, wanneer kan ze klacht indienen met een beetje hoop om gehoord te worden, en niet belachelijk gemaakt?

— Justitie luistert niet naar een vrouw: zij is minderwaardig, stelt wettelijk niets voor, is ongelijk. (...)”

Want zoals het nu is, en de oorzaak daarvan ligt ook bij de negatieve houding van justitie ten opzichte van de vrouw, voelt een slachtoffer zich beschaamd en schuldig omdat ze zo diep geschondden werd, terwijl de schuldigen in hun mannelijkheid worden bevestigd.

— Wij klagen hen aan wegens verkrachting, slagen en verwondingen, aantasting van de eerbaarheid, beroving van onze vrijheid, fysiek en psychisch, van onze keuzevrijheid, van ons leven, ontvoering uit ons huis en uit ons lichaam (en dat laatste vindt justitie minder erg dan uit ons huis ...), wegens chantage en marteling ... Het Hof behoudt enkel slagen en verwondingen! (...)”

— De strijd van ons beiden heeft alleen zin in de mate waarin het vernederende verhaal dat zich momenteel afspeelt andere vrouwen kan redden van onrecht, wanhoop en zwijgen. (...)”

Uittreksels uit: Anne Tonglet en Araceli Castellano, “Viol: un témoignage” [Verkrachting, een getuigenis], *Cahiers du GRIF* [Groupe de recherche et d’information féministes], nr. 8, themanummer *Des femmes accusent l’Église*, september 1975, p. 63–64.

“(…) In onze maatschappij is geweld geen toeval, maar een ordeningsbeginsel. De misdaden, de oorlogen, de gewapende overvallen, de slagen, de vechtpartijen, de etnische moordpartijen, de verkrachtingen zijn slechts de meest zichtbare uitingen van een permanent geweld ingeschreven in de sociale ordening zelf en in haar machtssysteem. Iemand anders slaag geven is geen strafbaar feit, maar een opvoedingsideaal, vooral gangbaar bij jongens. Het is ook een economisch basisprincipe, dat blijkbaar een voorwaarde is voor ‘vooruitgang’. Het komt erop aan te winnen, en op een andere de overhand te krijgen. En de laatste van die anderen, is een vrouw. (…)

Ook al nemen vrouwen deel aan bepaalde vormen van rechtstreeks of onrechtstreeks geweld, ook al oefenen ze – vooral tegen zichzelf – specifieke vormen van geweld uit, zij zijn vooral de slachtoffers van geweld. Op dezelfde wijze als mannen ongetwijfeld, als mens, maar ook en bovendien, als vrouwen. **En daar ligt waarschijnlijk het zonderlinge dat we moeten onderstrepen: er bestaat een vorm van geweld die door mannen wordt gebruikt op vrouwen, in hun hoedanigheid van vrouwen, een geweld dat seksegebonden is en dat niet wederzijds is.** (…)

Zij [de vrouwen] verkrachten niet, vallen geen mannen lastig op straat, doen niet aan seksueel misbruik van kleine jongens, gaan niet over tot het wegnemen van testikels om mannen gewilliger te maken zoals mannen zelf doen door clitoridectomie. Het seksegebonden geweld is wel degelijk een mannelijk geweld en van alleen mannen. De link tussen geweld en seksualiteit is hen eigen. (…)

Uit eigen belang, en in het belang van de hele maatschappij, wordt het tijd dat mannen ophouden hun (seksueel bepaalde) gedragingen, die eerder te maken hebben met hun belangen en macht, te beschouwen als ‘instinctief’, ‘onontkoombaar’. Het is tijd dat het lint dat mannelijke seksualiteit en geweld quasi institutioneel verbindt wordt doorgeknipt. En dat die zogezegde natuur eindelijk tevoorschijn komt als wat ze is, namelijk een misdaad, die moet aangeklaagd worden in de opvoeding, veroordeeld in de juridische praktijk, bestreden in heel het sociaal en cultureel systeem. (…)

Er bestaat trouwens een volledig mannelijk systeem van beeldvorming over geweld, een viriele waanvoorstelling van geweld die vrouwen vreemd is. 80 % van de filmindustrie wereldwijd vertolkt deze waanvoorstelling, en er zijn weinig films die ervan verstoken zijn. De voorstellingen van moord, individueel of collectief, achtervolging, aanval, verkrachting, confrontatie, lijf aan lijfgevecht beantwoorden aan een bepaalde viriele zelfbeproeving, en bekrachtigen een bepaald imago van de man. De meeste vrouwen ondergaan deze waanbeelden door gewenning of schikken zich erin om een plek te hebben in de wereld van mannen, tenzij zij er echt van walgen. De verbeelding van het geweld is een mannelijke verbeelding. (…)

De vrouwen zijn als dusdanig uitgesloten uit deze ideologie omdat zij uitgesloten zijn van daadwerkelijke macht. Het beeld van henzelf dat hun wordt voorgesteld is dat van onderdanigheid. Hun geweldloosheid hangt samen met de positie die zij traditioneel in de maatschappij hebben ingenomen, een positie van afhankelijkheid, maar meer nog van marginaliteit ten opzichte van de machtssystemen. Ze hangt ook samen, ongetwijfeld, met hun statuut als moeder: niet alleen zwangerschap en bevalling maar ook traag opvoedingswerk dat hun traditiegetrouw wordt toe vertrouwd en hen meer gevoelig maakt voor de prijs van een mensenleven. (…)

Uittreksels uit: Françoise Collin ... et al., “Entre chien et loup”, *Cahiers du GRIF* [Groupe de recherche et d'information féministes], themanummer *Violence*, nr. 14/15, 1976, p. 3-9.

“De vliegende hostessen willen het seks-imago kwijt dat de luchtvaartmaatschappijen hen stelselmatig in de schoenen schuiven. Over dit alles en nog veel meer praatten we met een anoniem bestuurslid van de Belgian Cooperation of Flying Hostesses naar aanleiding van de cocktail die ze hielden in Brussel dinsdagavond. Premier Tindemans praatte uitvoerig met de leidsters van de beweging (...)

Oorspronkelijk moesten de meisjes ongehuwd zijn en op huwelijk volgde zelfs contractueel ontslag. Vandaag is dit niet meer zo. Veel hofmeesteressen zijn zelfs moeder. Maar de maatschappijen adverteren graag ‘sex appeal’ om lege vliegtuigen te vullen. Daarom verschijnen luchtwaardinnen eens de 30 voorbij voor een jaarlijkse schoonheidskeuring.

Mevr. Briot: ‘Zulks is ontierend. Een mannelijke steward mag kaal en dik zijn, hij blijft tot zijn 65 en krijgt een pensioen. Wij vliegen er op 45 onherroepelijk uit, zonder pensioen. Dat is discriminatie. (...)’ ”

Uittreksel uit: “Prikkelpop op 10.000 m.?”, Het Nieuwsblad, 20/11/1975.

Bijkomende info: Sabena, de nationale luchtvaartmaatschappij van België, had sinds 1946 hostessen in dienst, maar zij hadden niet dezelfde arbeidsvoorwaarden als hun mannelijke collega's. In 1968 diende hostess Gabrielle Defrenne klacht in tegen deze discriminaties, gesteund door feministische advocates en organisaties. Haar zaak kwam voor het Europese Hof van Justitie en de opeenvolgende vonnissen die daar in de jaren 1970 uit voortkwamen, hadden een grote impact, ook internationaal. Ze droegen bij aan Europese richtlijnen die de lidstaten van de toenmalige Europese Economische Gemeenschap (sinds 1993 Europese Unie) verplichtten om het principe van gelijk loon en gelijke behandeling tussen mannelijke en vrouwelijke werknemers in hun wetgeving te verankeren.

Our bodies, ourselves (1971), een door Amerikaanse feministes geschreven boek over lichaam en seksualiteit, werd een internationaal succes.

Kaft van de Franse en de Nederlandse editie, 1976 & 1977. Collectie AVG.

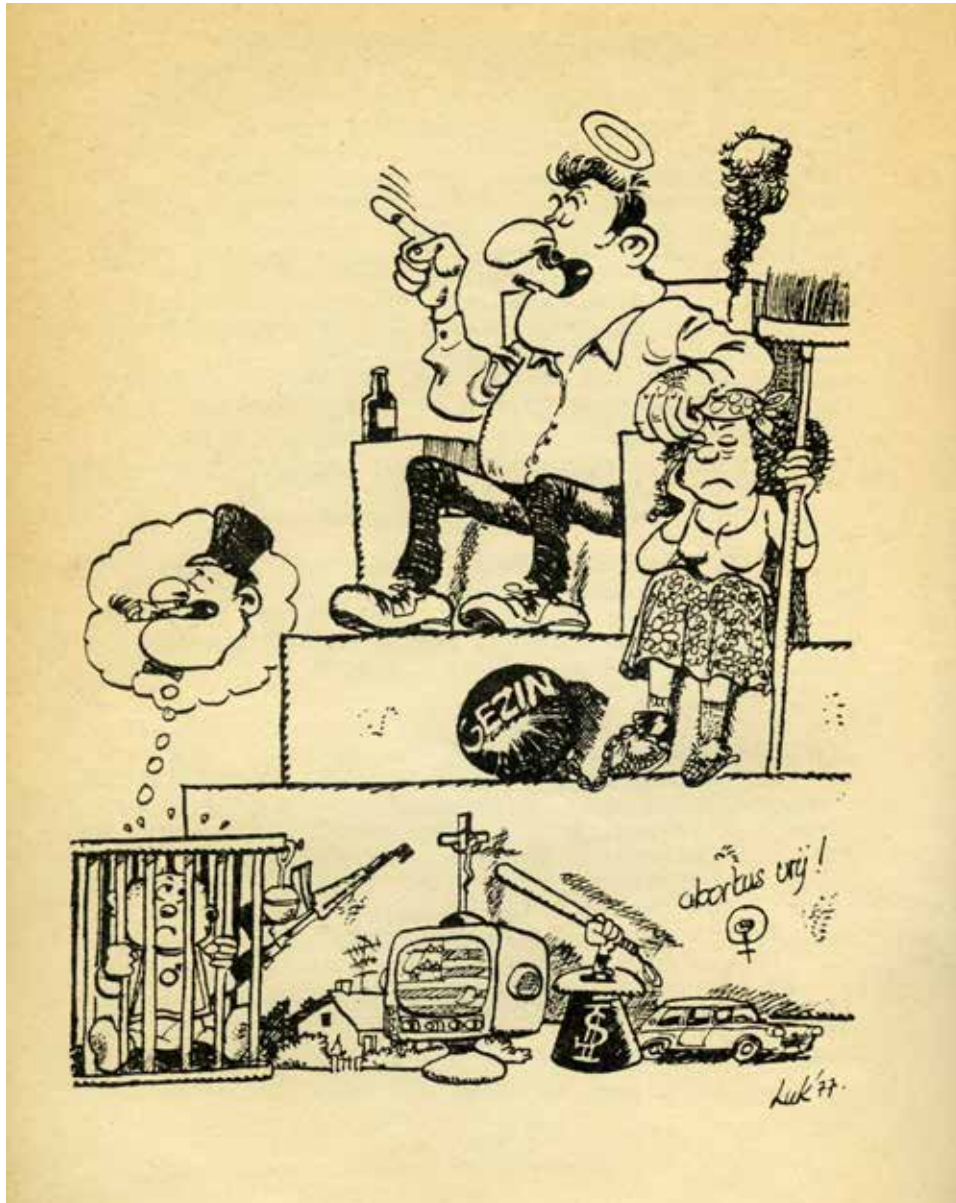
“Hoe je het fijnst kunt vrijen met een vriend of vriendin, zij het nu iemand van het andere of iemand van je eigen geslacht, moet je zelf proberen uit te zoeken, en je doet er goed aan te vertrekken van het standpunt dat niets abnormaal is zolang jij en je vriend of vriendin het leuk vinden.

Verder heb je als meisjes net zoveel recht om er plezier aan te beleven als de jongen; en als je vindt dat je vriend te gehaast is, maan hem dan eenvoudigweg tot wat rust aan. Maar neem zelf ook wat initiatief, in plaats van steeds passief niets te doen, dan is het voor beiden veel prettiger.

Staar je niet blind op het orgasme, met het dwangidee dat je perse móet klaarkomen zal het je nooit lukken het vrijen echt leuk te vinden; de ons opgelegde prestatiedrang is nl. een typisch kenmerk van de kapitalistische maatschappij die ook doorwerkt in onze seksuele beleving en waartegen moet gereageerd worden.

Klamp je niet krampachtig vast aan één of ander vrijpatroon, maar wees tenminste op dit ene gebied creatief en zoek je eigen lievelingshandelingen en -houdingen uit. Praat erover met je vriend of vriendin.”

Kaft en uittreksels uit de brochure *Vrijen is prettig* van de feministische groep Dolle Mina, 1977, p. 3-4, 7.

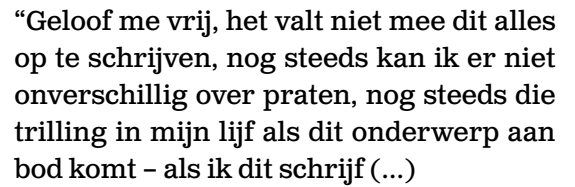
Tekening uit de Dolle Mina-brochure *Het gezin, hoeksteen van onze maatschappij?*, 1977. Collectie AVG.

Tekening uit het feministische tijdschrift *Bécassines en lutte*, 1977. Collectie AVG.

Oproep tot werktijdverkorting van Dolle Mina in de 1 mei-stoet in Gent, 1977. Privéverzameling.

Ik ben toen niet naar de politie geweest
(...)

In de eerste plaats zijn wij een groep die aan hulpverlening doen. Verkrachte vrouwen kunnen bij ons terecht om te praten, om raad te vragen. Indien gewenst gaan we mee naar de dokter en politie.

Wanneer een vrouw belt naar één van onze drie telefoonnummers krijgt ze onze permanentielijst en weet ze waar ze op welke uren terecht kan. Je vindt er iemand die eenvoudig naar je wil luisteren zonder te suggereren dat je eens flink je verdien-

Het feit op zich dat een groep 'Vrouwen Tegen Verkrachting' bestaat, toont aan dat wij vrouwen het niet langer nemen verkracht te worden, dat wij vrouwen het niet hoeven te nemen en dat we er iets aan kunnen en zullen doen.

Naar de mannen toe is het een teken dat verkrachting effectief bestaat, dat wij vrouwen het niet zelf uitlokken, dat we er genoeg van hebben, dat ALS EEN VROUW NEEN ZEGT, ER NEE BEDOELD WORDT!

Vrouwen Tegen Verkrachting.”

Tekening en tekst uit “Een stuk angst omzetten in woede en strijdbaarheid”, *De grote kuis: blad van Dolle Mina*, nr. 3, november 1978, p. 23–26.

“Er is een vorm van geweld waarover nooit wordt gesproken, die we niet kennen of willen kennen: het geweld van echtgenoten op hun vrouwen. Het moet gezegd dat die stilte langzaam wordt doorbroken sinds enkele jaren geleden in Engeland vluchthuizen voor geslagen vrouwen openden. Die opvangcentra hebben zichtbaar gemaakt hoe groot het probleem is, en de toevloed aan vrouwen in de vluchthuizen heeft getoond dat ze beantwoorden aan een probleem dat we gerust ‘schreeuwend’ mogen noemen. (...)”

Vaak is het geen klets, maar met het hoofd tegen de muur geslagen worden, verstikking, een val van de trap, gebroken ribben na een schop, een gebroken neus, een trap in de buik van een zwangere vrouw ... het gaat zelfs tot moord.

Dagelijks worden vrouwen mentaal en fysiek vermoord, maar ssst ... het gebeurt in het huwelijk: daar is het geweld van de man tegen de vrouw gerechtvaardigd: ze is ‘ZIJN’ vrouw. (...) Wanneer een vrouw trouwt, wordt ze dus niet meer beschermd door de samenleving, ze gehoorzaamt de wetten van een specifieke man. (...)”

Welke redenen binden een geslagen vrouw aan de echtelijke woning? De belangrijkste reden is het gebrek aan autonomie van vrouwen in een kapitalistische samenleving. (...)”

Uittreksel uit: “Femmes battues”, feministisch tijdschrift *Bécassines en lutte*, nr. 8/9, juni-juli 1977.

Hoofding van het tijdschrift *Schoppenvrouw* van de linkse feministische Fem-soc-groepen, 1978. Fem-soc staat voor feminisme-socialisme. Collectie AVG.

“De situatie van mannen is snert. Gelijkheid is niet: in dezelfde snertsituatie zitten als zij.

We willen niet alleen een samenleving die minder onrechtvaardig is voor vrouwen. We willen een andere samenleving. Een samenleving waarin iedereen een plaats heeft onder de zon, waarin elkeen bijdraagt aan ieders geluk en welbevinden. (...)

Wij zullen vechten om voldoening te halen, zoals de zwarten vechten tegen segregatie, de slaven voor hun vrijheid, de gekoloniseerden voor hun onafhankelijkheid. In de wetenschap dat deze strijd niet de laatste zal zijn.”

“Wij willen niet langer meer de verpleegsters zijn van een wereld die ziek is. Wij willen niet langer meer diegenen zijn die iedere avond een man, uitgeput door het opgedreven ritme van zijn werk, verwelkomen, wij willen niet langer meer onze kinderen aanleren gewillige slaven te zijn, wij willen niet langer meer onze ouders behandeld zien als overbodigen. Wij willen niet langer meer de rol spelen van behoedsters van een slechte maatschappij.”

Uittreksels uit de feministische brochures *Le petit livre rouge des femmes*, 1972, p. 43 en *Het rode boekje van de vrouw(en)*, 1972, p. 115. Collectie AVG.

Aankondigingen van feministische culturele activiteiten jaren 1970–begin jaren 1980. Collectie AVG.

“(...) We zullen alleen het feest hebben dat we zelf in elkaar steken. Niet voor anderen, maar voor onszelf. Ons feest is, vanaf vandaag, een lied en een strijd. Het is een geniale bevestiging van ons eeuwenlang verborgen bestaan, nu meteen, hier ter plaatse, en voor de toekomst. Een feest is poëzie en politiek terzelfdertijd. Geen politiek zonder poëzie. Geen poëzie zonder politiek. Ons feest is vanaf vandaag een strijd en een lied. (...)”

Le GRIF, “Trait d’union: une lutte et un chant”, *Cahiers du GRIF* [Groupe de recherche et d’information féministes], nr. 5, themanummer *Les femmes font la fête font la grève*, 31 december 1974, p. 33.

“De opkomst van de feministische beweging, eind jaren 1960, zorgde voor een ware schokgolf. Het feminisme bracht een hele reeks veranderingen samen: economische, sociale, culturele, evoluties in de politieke evenwichten ... Het verscheen ook op het breekpunt van een aantal politieke fenomenen die voelbaar waren in de hele maatschappij. Ze gingen van de radicale kritiek van uiterst-links tot het besef dat vrouwen samen een mobilisatiekracht vertegenwoordigden: de vrouwen die ijverden voor de positie van vrouwen in de schoot van nationale en internationale organisaties, zij die stredden voor de beschikbaarheid van voorbehoedsmiddelen, de vrouwen uit vakbonds- en politieke organisaties. De schokgolf vertrok in de jaren 1960 uit de Verenigde Staten en bereikte zeer snel Groot-Brittannië en Duitsland. En de energie waarmee de Amerikaanse beweging in 1970 naar buiten kwam, gaf de Europese bewegingen kracht. (...) De studenten-revoltes van 1968 waren de kweekbodem voor de verspreiding van het feminisme. (...)”

De eerste breekpunten waaruit de vrouwenbeweging ontstond, situeerden zich in de studentenbewegingen en binnen groepen van uiterst-links, of nieuw links. Die linkerzijde had zich vernieuwd doorheen solidariteitsacties met nationale bevrijdingsbewegingen in Afrika, Latijns-Amerika, Cuba en Azië, en speciaal met de grote acties waarmee ze in de jaren 1960 reageerde tegen de escalatie van de oorlog in Vietnam. (...)”

Het feminisme maakte opgang op een moment dat een tegencultuur zich verspreidde, de cultuur van de hippies en van de underground. Dat is zowel merkbaar in de Verenigde Staten en Canada als in de landen van het oude Europa. Deze culturele omschakeling bevatte een aanklacht tegen een aantal sterk normerende en repressieve aspecten van de westerse samenleving: de controle op en beknotting van de seksualiteit van jongeren, de onderdrukking van homoseksualiteit. (...)”

De antikoloniale strijd, de anti-imperialistische strijd, in het bijzonder de strijd tegen de impasse van de imperialistische oorlog in Vietnam, de overwinningen van nationale bevrijdingsbewegingen voedden de massale tussenkomst van vrouwen in de politiek (...)”.

Uittreksel uit: Dominique Fougeyrollias-Schwebel, “Le féminisme des années 1970” in Fauré Christine (red.), *Nouvelle Encyclopédie politique et historique des femmes*, Parijs, Les Belles Lettres, 2010, p. 906, 907 & 913.

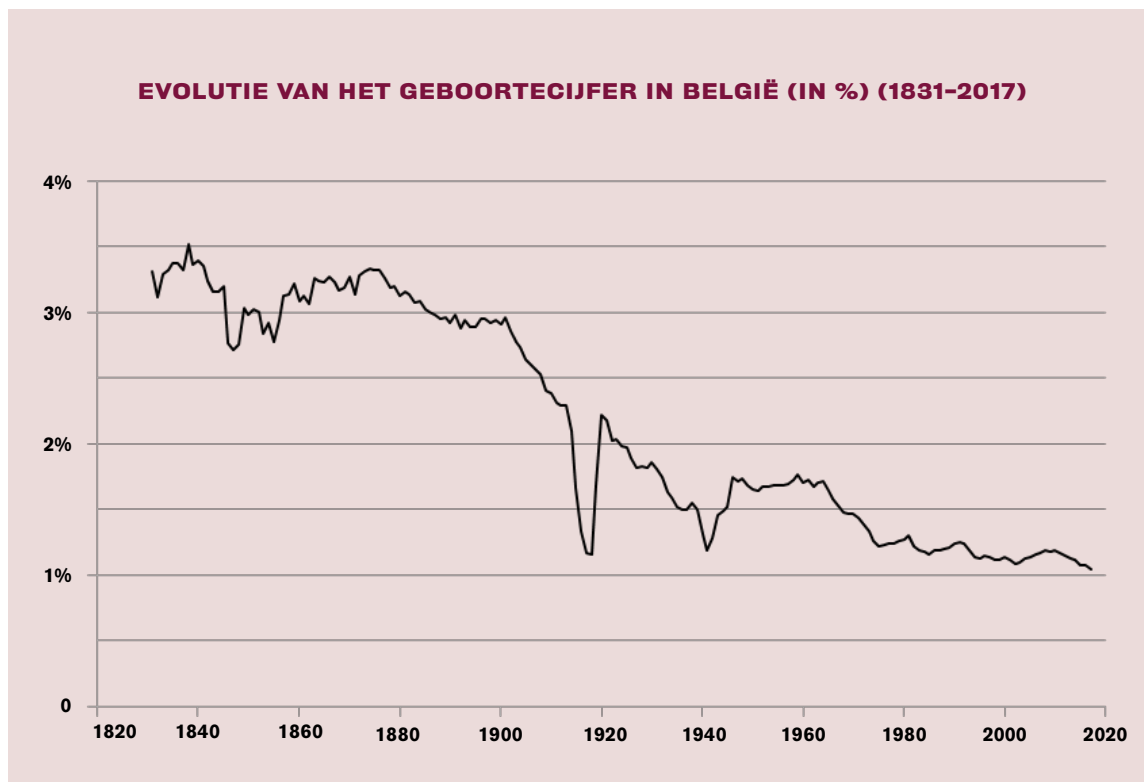
“De contestatiebeweging liep samen met een vernieuwing van de gezinsvormen, die zich vanaf de jaren 1960 in alle westerse landen liet voelen. Een eerste kenmerk van die evolutie was dat het huwelijk niet langer een evidentie was, maar terrein verloor. Vanaf de jaren 1960 trouwden koppels steeds later (iets wat ook in vroegere tijdperken gebeurde) en nam vooral het aantal koppels toe die na enkele jaren samenleven hun huwelijk beëindigden. Echtscheiding was in de 19de eeuw een heel marginaal fenomeen, maar vanaf de jaren 1960 explodeerden de cijfers (...) vandaag de dag mondt meer dan de helft van de huwelijken dus uit in een echtscheiding.

Alleenstaande moeders waren ook vroeger al een tastbare realiteit (ongehuwde moeders, weduwes, gescheiden vrouwen) maar tijdens de laatste decennia van de 20ste eeuw leken ze veel talrijker te worden. De term ‘eenoudergezin’ raakte in zwang voor huishoudens met kinderen waarin één ouder (in grote meerderheid de moeder) aan het hoofd staat. Er waren ook de nieuw samengestelde gezinnen, waarin een koppel en hun kinderen uit verschillende relaties onder één dak leven. De verandering was onmiskenbaar, maar moet toch worden gerelativeerd: zoals we eerder zagen, waren er ook vroeger al veel nieuw samengestelde gezinnen, met name door het vroegtijdig overlijden van een partner en door tweede huwelijken. Ook toen was het gewoon om in eenzelfde gezin kinderen te hebben met verschillende ouders. (...)

Een andere belangrijke evolutie was dat de maatschappij niet langer het huwelijk als norm hanteerde voor het leven in koppel. Vanaf de jaren 1970 leefden jongeren steeds vaker ongehuwd samen. Soms gewoon vooraleer te trouwen, maar even goed kon samenwonen het huwelijk vervangen. Dit ging gepaard met een sterke stijging van het aantal buitenechtelijke geboorten: in 1990 maakten die minder dan 3% uit van het totale aantal geboorten, begin 21ste eeuw was dat meer dan 20%. In de loop van de jaren 1960 liep het geboortecijfer ook opnieuw terug: koppels kregen hun eerste kind op steeds latere leeftijd en perkten het aantal kinderen sterk in (minder dan twee kinderen per vrouw vanaf de jaren 1980). Tot slot maakten begin 21ste eeuw holebigezinnen hun opwachting. Een toenemend aantal kinderen en adolescenten groeide dus op bij ouders die ongehuwd of gescheiden waren, in eenouder- of nieuw samengestelde gezinnen, met lesbische of homo-ouders. Omdat die nieuwe gezinsvormen steeds vaker voorkwamen, wonnen ze aan zichtbaarheid en nam de aanvaarding toe. Het traditionele model van het kerngezin met een gehuwd koppel en (veel) kinderen dat tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw sterk was gepromoot, verloor hierdoor nog meer terrein.

Er zijn meerdere verklaringen voor deze evolutie: de democratisering van het gezinsleven, de secularisering van de samenleving, het groeiende belang dat werd gehecht aan individuele ontplooiing... en de juridische en economische emancipatie van vrouwen, die steeds beter opgeleid waren en massaal de arbeidsmarkt betraden waardoor ze over de nodige autonomie en financiële middelen beschikten om uit een slecht huwelijk te stappen (de meeste vragen tot echtscheiding kwamen en komen van vrouwen). Tot slot droeg de seksuele bevrijding bij tot een grotere tolerantie ten opzichte van ongehuwde en holebikoppels.. (...)”

Uittreksel uit: Claudine Marissal, *Moeders en vaders: geen vanzelfsprekende gelijkheid* (België, 19de-21ste eeuw), Brussel, IGVM, 2018, p. 166-167.

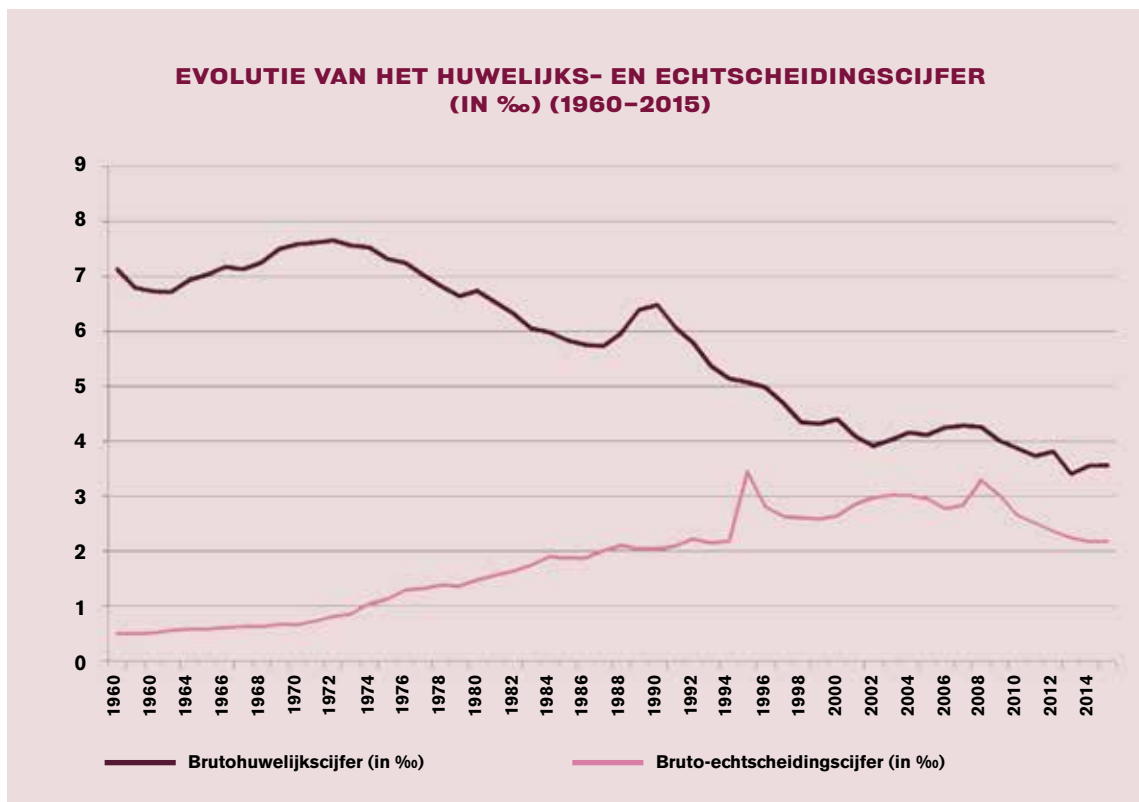

Bron: Godelieve Masuy-Stroobant, *Les déterminants de la mortalité infantile. La Belgique d'hier et d'aujourd'hui*, Louvain-la-Neuve, CIACO, 1983 & <http://perspective.usherbrooke.ca> [raadpleging 10/2/2020].

Duiding:

Bruto geboortecijfer: aantal geboorten per 1.000 inwoners (in een jaar).

Evolutie van het huwelijks- en echtscheidingscijfer, 1960-2015

Bron: Statbel, Thematische directie Samenleving

Uittreksel uit *Vrouwen en mannen in België: genderstatistieken en -indicatoren*, 3de editie, Brussel, Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, 2018, p. 5.

Duiding:

Huwelijkscijfer: aantal echtscheidingen per 1.000 inwoners (per jaar)

Echtscheidingscijfer: aantal echtscheidingen per 1.000 inwoners (per jaar)

VERDACHTEN EN SLACHTOFFERS VAN GEWELDMISDADEN NAAR GESLACHT (2008)

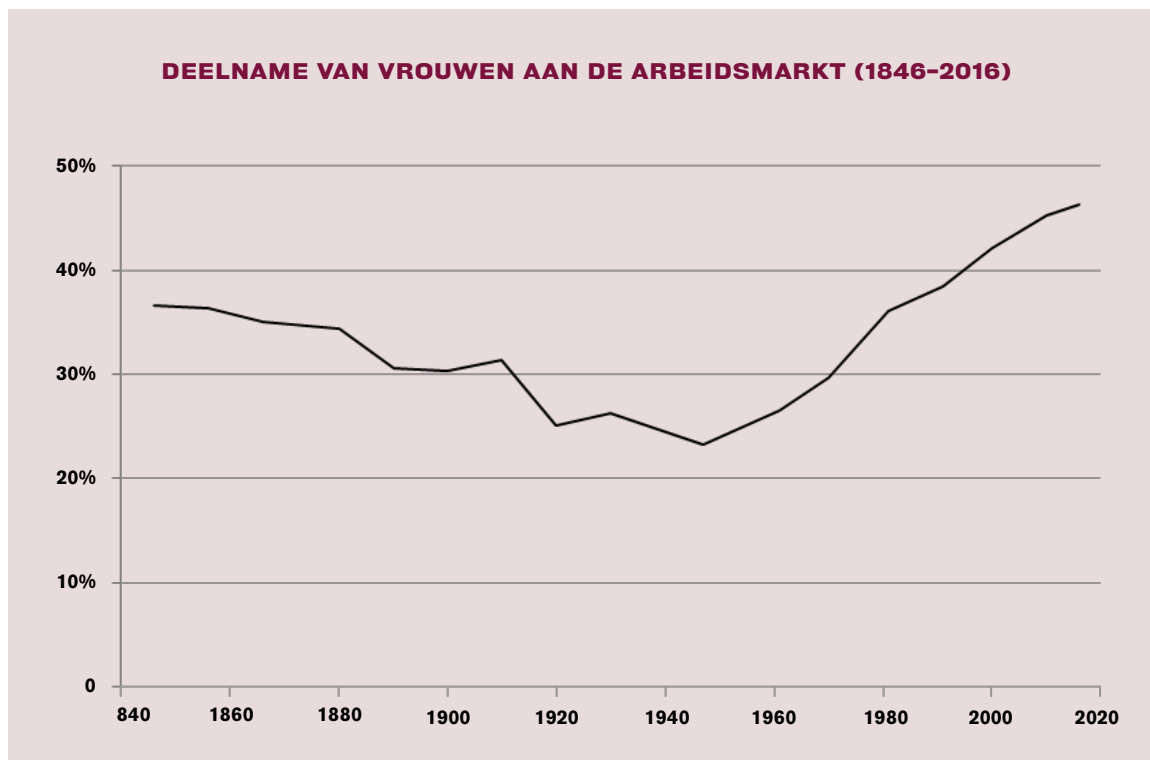
	VERDACHTEN		SLACHTOFFERS	
	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen
Moord	13%	87%	25%	75%
Doodslag	11%	89%	25%	75%
Verkrachting	2%	98%	87%	13%
Groepsverkrachting	3%	97%	89%	11%
Grijpdiefstal	4%	96%	86%	14%
Handtasroof	4%	96%	91%	9%

VERDACHTEN EN SLACHTOFFERS VAN GEREGISTREERDE GEVALLEN VAN PARTNERGEWELD BIJ DE POLITIE NAAR GESLACHT* (2008)

	VERDACHTEN		SLACHTOFFERS	
	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen
Fysiek geweld	85%	15%	12%	88%
Psychologisch geweld	44%	56%	31%	69%
Economisch geweld	76%	24%	20%	80%
Seksueel geweld	97%	3%	4%	96%

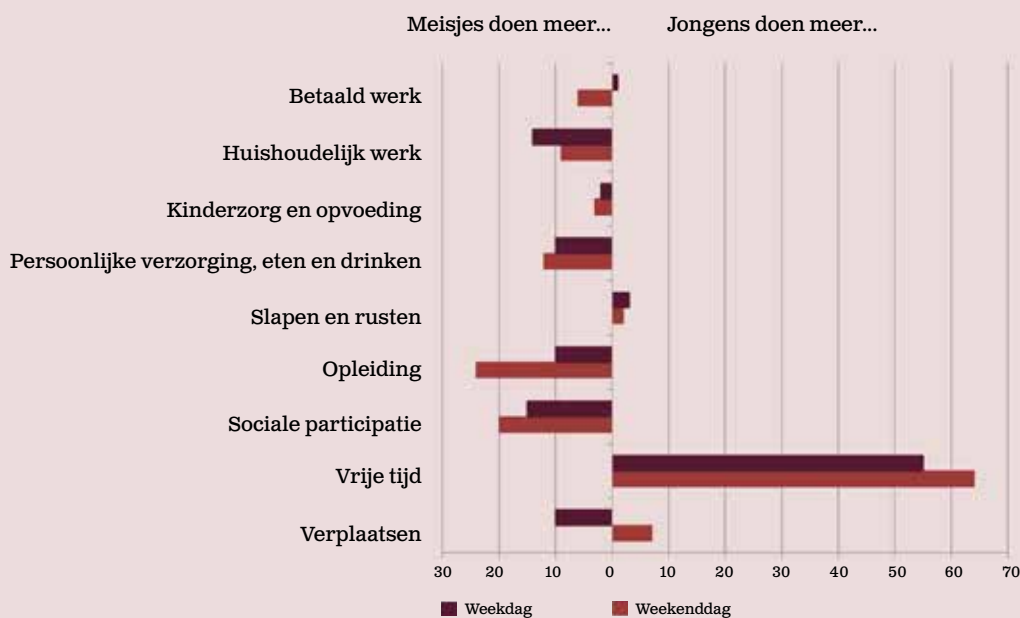
* De percentages hebben enkel betrekking op het aantal registraties waarbij het geslacht van het slachtoffer en de verdachte duidelijk werd vermeld.

Uittreksel uit *Vrouwen en mannen in België: genderstatistieken en -indicatoren*, 2de editie, Brussel, Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, 2011, p. 260 & 284.

Bron: Denise Keymolen, *Vrouwenarbeid in België van ca. 1860 tot 1914*, Dossiers geschiedenis, 3, Leuven, Acco, 1977 & Statistics Belgium.

VERSCHIL IN GEMIDDELDE TIJDSBESTEDING VAN TIENERS OP WEEKDAG EN WEEKENDDAG NAAR GESLACHT (10-17 JAAR) (IN MINUTEN) (2013)

Bron: TOR-VUB en Statbel

GEMIDDELDE WERKLAST VOOR 25 TOT 29-JARIGEN PER WEEK NAAR LEEFTIJD VAN HET JONGSTE KIND EN GESLACHT (2013)

	Vrouwen				Totaal
	Inwonend bij ouders	Geen kind	Jongste kind jonger dan 7	Jongste kind tussen 7 en 25	
Betaald werk	22:06	26:43	18:16	18:46	20:54
Huishoudelijk werk	13:03	15:44	20:32	22:45	19:03
Kinderzorg en opvoeding	00:55	00:33	16:06	05:03	08:52
Verplaatsingen	05:02	05:22	04:36	04:36	04:52
Totaal	41:06	48:22	59:30	51:10	53:41
	Mannen				Totaal
	Inwonend bij ouders	Geen kind	Jongste kind jonger dan 7	Jongste kind tussen 7 en 25	
Betaald werk	25:59	31:35	31:51	35:29	31:00
Huishoudelijk werk	05:50	12:17	12:25	12:43	11:56
Kinderzorg en opvoeding	00:44	00:38	08:34	02:55	04:16
Verplaatsingen	04:08	05:19	05:53	04:49	05:26
Totaal	36:41	49:49	58:43	55:56	52:38

Bron: TOR-VUB en Statbel (www.time-use.be)

Grafiek en tabel overgenomen uit: Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, *Vrouwen en mannen in België: genderstatistieken en -indicatoren*, 3de editie, 2018.

ONDERWIJSNIVEAU M/V, 2018

	Lang	Gemiddeld	Kort	Totaal
Vrouwen	34%	33%	33%	100%
Mannen	31%	38%	31%	100%

VOLTIJDS EN DEELTIJDS WERK M/V, 2018

	Voltijds	Deeltijds	Totaal
Vrouwen	44%	56%	100%
Mannen	89%	11%	100%

Bron: Enquête naar de arbeidskrachten, 2018 (Statbel): <https://statbel.fgov.be> [raadpleging: 7/1/2020]

Geschatte loonkloof tussen vrouwen en mannen in 2017: 6%

Definitie van de loonkloof: $\text{gemiddeld uurloon mannen} - \text{gemiddeld uurloon vrouwen} / \text{gemiddeld uurloon mannen}$.

“(…) Ongeacht het onderzochte inkomen zijn de gemiddelde inkomens van vrouwen nog steeds lager dan die van mannen. (...) Dit verschil is groter voor zelfstandigen en het is ook duidelijker voor alle premies waaruit de bezoldiging bestaat: vrouwen genieten minder vaak voordelen en als dat wel het geval is, zijn deze kleiner.

Voor de overheidsoverdrachten bedraagt het verschil gemiddeld 25%. Het bedraagt 34% voor de pensioenen en 32% voor de werkloosheidsuitkeringen, wat enerzijds getuigt van de negatieve gevolgen op lange termijn die alle vormen van flexibele invulling van de arbeidstijd meebrengen: loopbaanonderbreking, deeltijds werk... en anderzijds van de effecten van de niet-individualisering van de sociale rechten.

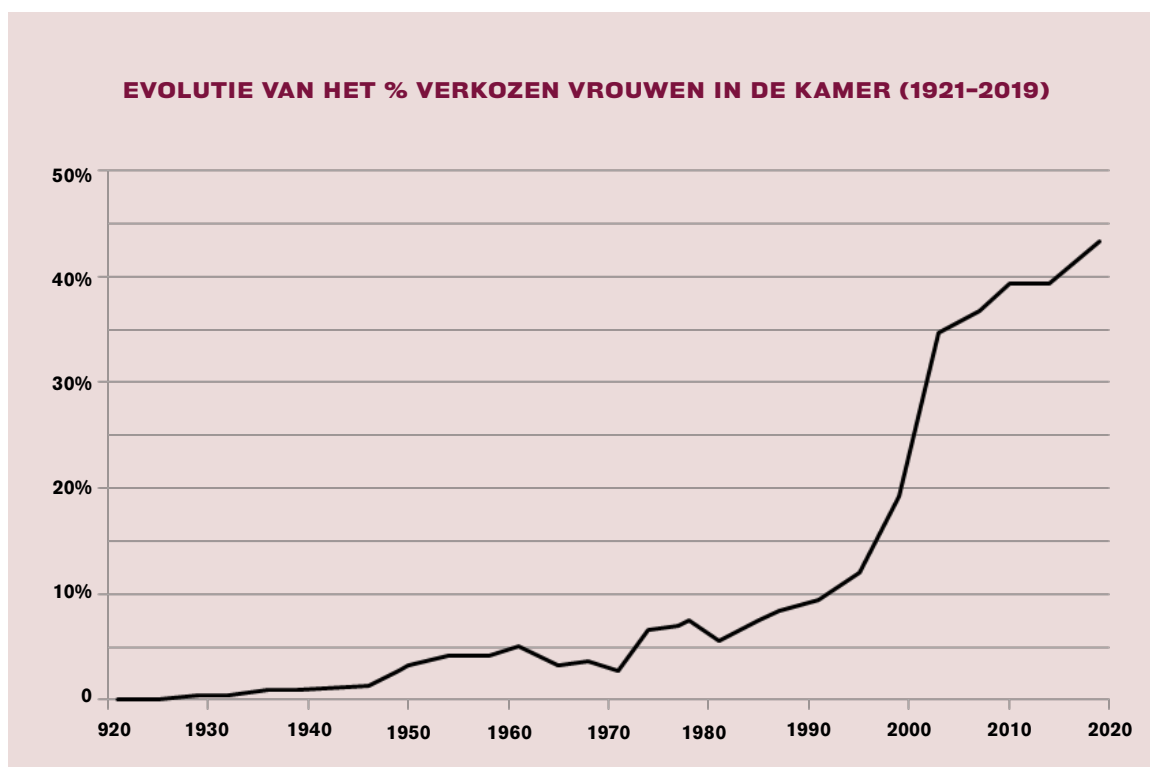
Het effect van de leeftijd op het inkomen verschilt voor mannen en vrouwen. Hoewel het verschil het kleinst is voor de jongsten, is het bijzonder groot voor de ouderen, zoals blijkt uit de grote risico's op armoede die oudere vrouwen lopen. (...)”

Uittreksel uit: *Gender en inkomen: analyse en ontwikkeling van indicatoren*, Brussel, IGVM, 2011, p. 61.
<https://igvm-iefh.belgium.be> [raadpleging 7/1/2020]

Beroepen met het grootste aandeel vrouwen	Totaal aantal werkenden m/v	Vrouwen	
		Aantal	%
Huishoudelijke hulpen en schoonmakers in particuliere huishoudens	119.252	116.377	98%
Verzorgend personeel in kinderdagverblijven, crèches en dergelijke en onthaalmoeders	90.826	88.438	97%
Verzorgenden (in instellingen / in de thuiszorg)	105.437	98.184	93%
Secretariaatsmedewerkers (medisch, algemeen, administratie)	98.906	89.730	91%
Verpleegkundigen	143.339	123.391	86%
Psychologen	17.295	14.535	84%
Schoonmakers (hotels, kantoren enz.)	119.302	98.043	82%
Onderwijzers (lager onderwijs)	71.398	58.491	82%

Beroepen met het grootste aandeel mannen	Totaal aantal werkenden m/v	Mannen	
		Aantal	%
Beroepen in de bouw (timmerlui/schrijnwerkers, polyvalente bouwvakkers, elektriciens, loodgieters, metselaars, lassers en snijders, dakdekkers, schilders)	276.670	276.670	97%
Monteurs en reparateurs (voertuigen, machines, motoren ...)	110.268	106.992	97%
Landbouw, tuinbouw en kwekerijen	21.960	20.644	94%
Vervoer (vrachtwagens, bussen en trams, auto's en camionnettes)	121.183	111.121	92%
Industrieel ingenieurs en productie-ingenieurs	20.079	18.294	91%
Manusjes-van-alles	20.100	17.933	89%
Toeziethoudend personeel in de industrie	25.013	22.353	89%
Slagers, vishandelaren en dergelijke	16.108	14.047	87%
Softwareontwerpers	30.499	26.512	87%
Burgerlijk ingenieurs	15.196	12.944	85%

Bron: Enquête naar de arbeidskrachten 2018 (Statbel). <https://statbel.fgov.be> [raadpleging: 7/1/2020]

Bron: Eliane Gubin en Leen Van Molle (red.), *Vrouw en politiek in België*, Brussel, Racine, 1998, p. 367 & Cédric Istasse, *Engagement et participation politique des femmes: évolution et effets des règles électorales*, Les @analyses du CRISP en ligne, 11 september 2018.

Deze afbeeldingen komen uit een onderzoek naar schoolboeken in de Franstalige gemeenschap uit 2012. Een analyse van illustraties in schoolboeken toonde dat gezinsmodellen er nog erg traditioneel zijn (moeder zorgt, vader klust) en legde ook andere genderclichés bloot, kijk maar naar de wiskunde-bladen.

Voor Vlaanderen voerde Çavaria in 2011 het project 'Open Boek' uit met de steun van minister van Onderwijs Pascal Smet. Er werden 52 werkboekjes 'taal' van het 2de tot het 6de leerjaar doorgelicht om na te gaan hoe mannelijke en vrouwelijke personages afgebeeld zijn en in hoeverre er aandacht is voor het halebithema.

Çavaria ging per boekje na hoeveel mannelijke, vrouwelijke en genderneutrale personen voorkomen, welke beroepen zij uitoefenen en met welke activiteiten ze geassocieerd worden. Ook de voorwerpen die de personages vasthouden en de voorkomende gezinssamenstellingen zijn geregistreerd.

Uit de screening bleek dat mannen (53% van de personages) veel vaker afgebeeld worden dan vrouwen (38%). Voor 7% van alle afgebeelde figuren was de sekse niet duidelijk (genderneutraal). Mannen nemen actievere poses aan. Ze zijn bijvoorbeeld vaker afgebeeld in een beroepsfunctie (van de 451 personages in beroepsfuncties waren 331 man en 120 vrouw) en vaker bij het sporten. Vrouwen zijn vaker te zien met een kind of baby op de arm. Ze worden meer met eten afgebeeld dan mannen, maar niet vaker met keukengerei. Ook objecten die we met het huishouden associëren, komen bij beide seksen voor. Gereedschap komt dan weer wel vaker bij mannelijke figuren voor. Wat de gezinssituaties betreft, is er veel variatie, maar wel zijn de gezinnen bijna altijd heteroseksueel. In alle gescreende boeken samen kwam slechts één lesbisch gezin voor.

Over de studie 'Open Boek': <http://www.holebi.info/phpnews/kortnews.php?action=fullnews&id=9027> (raadpleging 20/2/2020). Voor de Franstalige Gemeenschap: Alexandra Adriaenssens & Déborah Kupperberg, *Sexes & manuels: promouvoir l'égalité dans les manuels scolaires*, Brussel, Fédération Wallonie-Bruxelles, 2012, p. 47, 59, 6263 & 77.

* Door België geratificeerd internationaal verdrag.

1948	De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* (VN) verkondigt dat mannen en vrouwen dezelfde rechten hebben.
1948	Vrouwen krijgen stemrecht voor alle verkiezingen, volgens dezelfde voorwaarden als mannen.
1957	Het Verdrag van Rome*, waarmee de Europese Economische Gemeenschap (nu Europese Unie) wordt opgericht, voorziet loongelijkheid tussen mannen en vrouwen.
1958	Een hervorming van het burgerlijk recht maakt een einde aan de 'maritale macht', of de macht van de echtgenoot. Voortaan is een gehuwde vrouw niet langer gehoorzaamheid verschuldigd aan haar man. Ze kan echter nog niet vrij haar goederen beheren.
1969	Een zwangere werkneemster is beschermd tegen ontslag.
1970	Gemengd onderwijs (jongens/meisjes) wordt verplicht in de officiële scholen.
1973	Afschaffing van de wet uit 1923 die elke publicatie 'strijdig met de goede zeden' verbood net als de productie en de verdeling van middelen ter voorkoming van zwangerschap en alle informatie over het gebruik ervan.
1974	Invoering van het concept van ouderlijke macht (en niet langer van vaderlijke macht) in de opvoeding van de kinderen. De stem van de vader weegt niet langer zwaarder dan die van de moeder.
1974	Hervorming van het echtscheidingsrecht: • Er is niet langer een 'fout' van de partner nodig om het recht op echtscheiding te openen: echtscheiding kan ook na een zekere periode van feitelijke scheiding. • Er komt een einde aan de ongelijke behandeling van de echtgenoot in geval van overspel (of seksuele relaties buiten het huwelijk): voorheen kon een man overspel inroepen als reden om van zijn vrouw te scheiden, maar kon de vrouw dat alleen wanneer haar man "een bijzit onderhield in de echtelijke woning".
1975	Verplichting om geleidelijk aan te evolueren naar gelijke lonen van vrouwen en mannen op de arbeidsmarkt.
1976	Volledige gelijkheid van beide echtgenoten in het huwelijksgoederenrecht: vrouwen kunnen voortaan hun eigen goederen beheren en een bankrekening openen zonder toestemming van hun echtgenoot. De echtgenoten beslissen ook samen over de echtelijke woning.
1978	Invoering van het beginsel van de gelijke behandeling van mannen en vrouwen ten aanzien van de toegang tot het arbeidsproces, de beroepsopleiding en de promotiekansen en ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden (na een Europese richtlijn uit 1976).
1979	Het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen* (VN) verbiedt elke discriminatie op basis van sekse.
1985	De leeftijdsgrens om in te stemmen met een homoseksuele relatie wordt aangepast aan die voor heterorelaties.
1987	Kinderen die buiten het huwelijk worden geboren hebben dezelfde rechten als kinderen die binnen het huwelijk worden geboren.

1989	Verkrachting wordt ruimer gedefinieerd en de strafmaat wordt zwaarder. Verkrachting binnen het huwelijk wordt strafbaar.
1990	Abortus verdwijnt gedeeltelijk uit het strafrecht.
1994	Verklaring inzake de uitbanning van geweld tegen vrouwen (VN)*.
1994-2009	Invoering van quota en vervolgens van pariteit v/m om de aanwezigheid van vrouwen in de politieke vergaderingen te bevorderen.
1996-2002	Strafbaarstelling van geweld, pesterijen en ongewenst seksueel gedrag op het werk.
1997	Strenger optreden tegen geweld binnen een relatie (wanneer de dader een duurzame affectieve en seksuele relatie heeft met het slachtoffer geldt dat als een verzwarende omstandigheid).
1998	Invoering van het wettelijk samenwonen, dat ongehuwd samenwonenden een aantal rechten geeft.
2001	Strafbaarstelling van vrouwelijke genitale verminking.
2002	Het principe van de gelijkheid van vrouwen en mannen staat ingeschreven in de Grondwet.
2002	Invoering van een vaderschapsverlof van tien werkdagen.
2003	Mogelijkheid om bij geweld in het gezin de gezinswoning toe te kennen aan de partner die slachtoffer is.
2003/2006	Huwelijk en adoptie staan open voor homo- en lesbische koppels..
2007	Vereenvoudiging van de echtscheidingsprocedure wanneer de echtgenoten niet meer met elkaar overeenkomen.
2007	Verbod op elke vorm van discriminatie op basis van geslacht of seksuele oriëntatie.
2007/2017	Procedures om een verandering van sekse te laten registreren (transpersonen).
2011	Verdrag inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld, gekend als 'Verdrag van Istanbul' (Raad van Europa)*
2012	Mogelijkheid tot tijdelijke uithuisplaatsing van de dader in geval van huiselijk geweld.
2014	Aanpassing van de regels voor de naamgeving van kinderen: de naam van de vader heeft niet langer voorrang. Een kind kan de naam van de vader dragen, die van de moeder, of beide namen samen. Tot 2017 werd de naam van de vader gegeven in geval van onenigheid tussen de ouders.
2014	Wet ter bestrijding van seksisme in de openbare ruimte.
2014	Invoering van het 'meemoederschap', dat de meemoeder in een lesbische relatie dezelfde mogelijkheid geeft om een afstammingsband met een kind vast te stellen als vaders in een heterorelatie.
2018	Abortus verdwijnt uit het strafrecht, maar de bestraffing blijft behouden in andere wetten.

BEKNOPTE BIBLIOGRAFIE

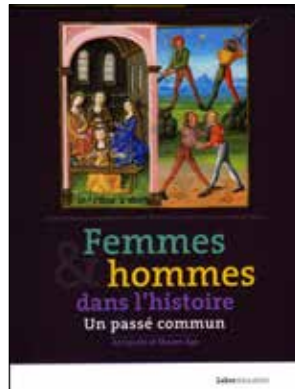
- BEAUTHIER R. et al. *La Modernisation de la sexualité (XIXe-XXe siècles)*, Brussel, Editions de l'Université de Bruxelles, 2010.
- BEAUTHIER R. et al., *Pas ce Soir chéri(e)? Une histoire de la sexualité (XIXe-XXe siècles)*, Brussel, Racine, 2010.
- BREMS E. en STEVENS L. (red.), *Recht en gender in België*, Brugge, Die Keure, 2011.
- BRIATTE-PETERS, A.-L. et al., *L'Europe, une chance pour les femmes? Le genre de la construction européenne*, Parijs, Éditions de la Sorbonne, 2019.
- CELIS K. en ERZEEL S. (red.), *Quo vadis quota? M/V van politiek tot bedrijf*, Leuven, Acco, 2013.
- CELIS K. en MEIER P., *De macht van het geslacht: gender, politiek en beleid in België*, Leuven/Voorburg, Acco, 2006.
- COENEN M.-TH., *Syndicalisme au féminin. II. 1945-1983*, Brussel, Carhop, 2018.
- COENEN M.-TH., *La grève des femmes de la FN en 1966. Une première en Europe*, 2de ed., Brussel, Carhop, 2016.
- COENEN M.-TH., "Et si on se passait des patrons? Des grèves aux luttes autogestionnaires en Belgique (1966-1985)", *Sens public. Revue internationale*, 5, 2009.
- DE KEYZER D., *De engeltjesmaaksters. Abortus toen het niet mocht*, Leuven, Uitgeverij Van Halewyck, 2009.
- DENIS M. en VAN ROKEGHEM S., *Le féminisme est dans la rue (Belgique, 1970-1975)*, Brussel, Pol-His, 1992.
- DE SMIT K., *Hoe dol was Dolle Mina? Een geschiedenis van de Dolle Mina's in Vlaanderen*, Gent, Academia Press, 2006.
- DE WEERDT D. (red.), *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, Gent, Amsab, 1999.
- D'HOOGHE V., *Hôtesse de l'air: origines et évolution d'une "profession de rêve" en Belgique, 1946-1980*, Brussel, Le Cri, 2012.
- DI SPURIO L., *Le Temps de l'amour. Jeunesse et sexualité en Belgique francophone (1945-1968)*, Brussel, Le Cri, 2012.
- DUPONT W. et al., *Verzwegen verlangen: een geschiedenis van homoseksualiteit in België*, Antwerpen, Vrijdag, 2017.
- DUPONT W. et DE SMAELE H. (éd.), *Hedendaagse geschiedenis van de seksualiteit in België*, themanummer, *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 38, 2008, 3/4.
- FLAMEZ E. en VANOBBERGEN B., "Since when are we, mothers who raise their kids themselves, dopes?" Debates on women's emancipation in Belgian educational television programmes for women (1954-1975)", *Paedagogica historica. International Journal of the history of education*, 49, 2013, 1, p. 111-125.
- FLOUR E. et al., *Jongens en meisjes ... bestemming bekend?, België, 1830-2000*, Brussel, AVG-Carhif, 2009.
- FLOUR E., *Marijke Van Hemeldonck. Socialiste en feministe*, Brussel, IGVM, 2013.
- FOUGEYROLIAS-SCHWEBEL D., "Le féminisme des années 1970" in Fauré C. (red.), *Nouvelle Encyclopédie politique et historique des femmes*, Parijs, Les Belles Lettres, 2010, p. 906-956.
- GUBIN E. et al. (red.), *Encyclopédie d'histoire des femmes (Belgique, XIXe-XXe siècles)*, Brussel, Racine, 2018.
- GUBIN E. et al. (red.), *Le Siècle des féminismes*, Parijs, Atelier, 2004.
- GUBIN E. en VAN MOLLE L., *Vrouw en politiek in België*, Brussel, Racine, 1998.
- HELLEMANS S. en HOOGHE M. (red.), *Van "Mei 68" tot "Hand in hand"*. *Nieuwe sociale bewegingen in België 1965-1995*, Leuven/Apeldoorn, Garant, 1995.
- HELLINCK B., "Een droom waarvan we nooit konden vermoeden dat hij mogelijk zou zijn". *Bijdrage tot de geschiedenis van vijftig jaar homo- en lesbische beweging in Vlaanderen (1953-2003)*, Gent-Brussel, Halebifederatie/Gelijke Kansen in Vlaanderen, 2003.
- KIMBLE S. L. en RÖWEKAMP M. (red.), *New Perspectives on European women's legal history*, New York, Londres, Routledge, Taylor & Francis Group, 2017.
- JACQUES C., *Les féministes belges et les luttes pour l'égalité politique et économique (1918-1968)*, Brussel, Académie royale de Belgique, 2013.
- JACQUES C., *Le féminisme en Belgique de la fin du XIXe siècle aux années 1970*, themanummer, *Courrier hebdomadaire du Crisp*, 2012-2013, 2009, p. 5-54.
- MARISSAL C. en GUBIN É., *Jeanne Vercheval. sociaal en feministisch engagement*, Brussel, IGVM, 2011.
- MARISSAL C., *Moeders en vaders: geen vanzelfsprekende gelijkheid (België, 19de-20ste eeuw)*, Brussel, IGVM, 2018.
- SCHANDEVYL E. et al. (éd.), *In haar Recht. Vrouwe Justitia feministisch bekeken*, Brussel, VubPress, 2010.
- STEVENS, L., *Strafrecht en seksualiteit: de misdrijven inzake aanranding van de eerbaarheid, verkrachting, ontucht, prostitutie, seksreclame, zedenschennis en overspel*, Antwerpen, Intersentia, 2002.
- TROMMELMANS, W., *Vlaanderen vrijt!: 50 jaar seks in Vlaanderen*, Leuven, Van Halewyck, 2006.
- VAN ERTVELDE A., "Je ziet het al aan de sachoche. Veertig jaar Vrouwendagen, over representatie gesproken", *Brood en Rozen*, 2012, 1, p. 38-53.
- VAN MECHELEN R., *De Meerderheid, een minderheid. De vrouwenbeweging in Vlaanderen: feiten, herinneringen en bedenkingen omtrent de tweede golf*, Leuven, Van Halewyck, 1996.
- VAN MOLLE L., "De nieuwe vrouwenbeweging in Vlaanderen: een andere lezing", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 34, 2004, 3, p. 359-397.
- VAN ROKEGHEM S., VERCHEVAL-VERVOORT JEANNE en AUBENAS JACQUELINE, *Des femmes dans l'histoire en Belgique depuis 1830*, Brussel, Luc Pire, 2006.

PEDAGOGISCHE INSTRUMENTEN VAN HET AVG

PEDAGOGISCHE DOSSIERS (GRATIS TE DOWNLOADEN): www.avg-carhif.be

*Jongens en meisjes ...
bestemming bekend?
België, 1830-2000,
AVG-Carhif, 2009.*

*Femmes et hommes
dans l'histoire: un passé
commun (Antiquité
et Moyen Âge), Labor
Education, 2013.*

*Vrouwen en mannen
ten oorlog, 1914-1918,
AVG-Carhif, 2015.*

INTERACTIEVE WEBMODULES: Toegang: <https://www.gendergeschiedenis.be/>

**Jongens en meisjes, een duik in het
verleden**

**Feminisme: de tweede feminis-
tische golf in Vlaanderen.**

**Archief- en Onderzoekscentrum voor
Vrouwengeschiedenis (AVG)**

Middaglijnstraat 10, 1210 Brussel

tel. 02 229 38 31

website: www.avg-carhif.be

email: avg.carhif@amazone.be

facebook: www.facebook.com/avg.carhif

Documentatiecentrum Amazone

Middaglijnstraat 10, 1210 Brussel

tel. 02 229 38 07

website: <https://www.amazone.be>

email: docu@amazone.be

Rosa, kenniscentrum voor gender en feminisme

Zennestraat 40, 1000 Brussel

tel. 02 511 56 22

website: www.rosavzw.be

email: info@rosavzw.be

**Bibliothèque Léonie Lafontaine de l'Université
des Femmes**

Middaglijnstraat 10, 1210 Brussel

tel. 02 229 38 33

website: <https://universitedesfemmes.be>

email: bibliotheque@universitedesfemmes.be

**Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen
(<https://igvm-iefh.belgium.be>)**

Online statistieken en studies over de positie
van vrouwen en mannen in België

INHOUDSTAFEL

INLEIDING

THEMATISCHE FICHES

- A. Het nieuwe feminisme en de sociale bewegingen van de jaren 1960–1970
- B. Loskomen uit het beeld van ons
- C. Kinderen opvoeden
- D. Gehuwde vrouw, huisvrouw
- E. Moeders en vaders
- F. Werk
- G. Liefde en seksualiteit
- H. Recht op anticonceptie en abortus
- I. Evoluties in de gezinsstructuren, 1960–begin 21ste eeuw
- J. Geweld op vrouwen
- K. Deelnemen aan de politiek
- L. Actievoeren

DOCUMENTEN

- Document 1. Kaft van een schoolboek, 1960
- Document 2. Regeringsfoto, 1966
- Document 3. Encyciek Humanae Vitae, 1968
- Document 4. De roeping van de vrouw volgens een encyclopedie, 1970
- Document 5. De thuisblijvende moeder volgens een encyclopedie, 1970
- Document 6. Vader komt thuis van het werk, volgens een boek over opvoeding, 1971
- Document 7. De seksuele opvoeding van kinderen volgens een encyclopedie, 1971
- Document 8. 'Vrouwendag overrompelend succes', 1972
- Document 9. Betoogster in New-York, 1970
- Document 10. 'Vrouwen vooruit, voor een klassenloze maatschappij', ca. 1970
- Document 11. 'We hebben een revolutie van het dagelijkse leven nodig', 1971
- Document 12. 'Stem vrouw', 1971 & 1974
- Document 13. 'Loskomen uit het beeld van ons', 1971–1975
- Document 14. Andere boeken en ander speelgoed, 1971 & 1975
- Document 15. 'Vrouw, aan je kookpotten! Ik ben het beu!', 1971 & 1975
- Document 16. 'Al van de pil gehoord?', jaren 1970
- Document 17. 'Abortus, de vrouw beslist', jaren 1970
- Document 18. Het feminisme als politiek project, 1972
- Document 19. 'Wij krijgen een pop, hij speelt met auto's', 1972
- Document 20. 'De vrijheid kinderen op de wereld te brengen', 1972
- Document 21. 'Het dagdagelijkse werk', 1972
- Document 22. 'Ongehuwde vrouwen', 1972
- Document 23. 'Liefde is mannenwerk', 1972

Document 24. 'Wij willen lelijk mogen zijn', 1972
Document 25. 'Protest tegen de toestand van de gehuwde vrouw', 1972
Document 26. 'Gelijk loon voor gelijk werk', 1972
Document 27. 'Wij vrouwen eisen de straat op', 1972 & 1978
Document 28. 'Moeders demobiliseren', 1973 & 1975
Document 29. 'En je maagdelijkheid?', 1973
Document 30. Staken en betogen, 1973 & 1975
Document 31. 'We hebben een vrouwenhuis nodig', 1973-1978
Document 32. 'Women loving Women', 1973 & 1978
Document 33. Rechten voor kinderen van ongehuwde ouders, 1974
Document 34. 'Ook wij kunnen goed op ladders, muren, daken klimmen', 1974
Document 35. 'Zekerheid voor de vrouw, dat is betaalde arbeid', 1974
Document 36. 'Geen regering meer, dit is wat we willen!', 1974
Document 37. 'Feminist zijn, is strijden voor rechtvaardigheid', 1974 & 1975
Document 38. 'Moederdag, dag van de acht-armige automaat', 1974-1978
Document 39. 'Weg met de oude rollen', 1975
Document 40. 'Stop verkrachting', 1975
Document 41. 'In onze maatschappij is geweld geen toeval', 1976
Document 42. 'Luchtvaarthostessen vliegen er op 45 jaar uit... ', 1976
Document 43. 'Je lichaam, je leven", 1976 & 1977
Document 44. 'Het gezin, hoeksteen van de samenleving?', 1977
Document 45. 'De dubbele dagtaak', 1977
Document 46. 'Angst omzetten in strijdbaarheid', 1978
Document 47. 'Het geweld van mannen op hun vrouwen', 1977
Document 48. 'Geen feminisme zonder socialisme', 1978
Document 49. Feministische culturele activiteiten, jaren 1970-1980
Document 50. Het feminisme en de sociale bewegingen van de jaren 1960-1970
Document 51. Evolutie in de gezinsvormen, 19de-21ste eeuw
Document 52. Evolutie van het geboortecijfer, 1831-2017
Document 53. Evolutie van het huwelijks- en echtscheidingscijfer, 1960-2015
Document 54. Cijfers over geweld, 2008
Document 55. Deelname van vrouwen aan de arbeidsmarkt, 1840-2016
Document 56. Tijdsbesteding m/v, 2013
Document 57. Statistieken over de arbeidsmarkt m/v, jaren 2010
Document 58. Statistieken over beroepen m/v, 2018
Document 59. Het % verkozen vrouwen in de Kamer, 1921-2019
Document 60. Schoolboeken, 2011
Document 61. Wettelijke evoluties in enkele data, 1945-2019

BEKNOPTE BIBLIOGRAFIE

PEDAGOGISCHE INSTRUMENTEN VAN HET AVG

KENNISCENTRA OMTRENT GENDER IN BELGIË

Dit pedagogisch dossier kwam tot stand naar aanleiding van de tentoonstelling 'Vrouwen vrij, een andere wereld. Het feminisme van de jaren 1970 in België', een realisatie van het Archief- en Onderzoekscentrum voor Vrouwengeschiedenis (2020).

REDACTIE Claudine Marissal in samenwerking met
Eva Dierckx en Els Flour.
GRAFISCH ONTWERP Griet Van Haute

Niets uit deze uitgave mag door middel van druk, fotokopie, microfilm of welke manier dan ook worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt zonder de voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van de uitgever.
Enkel kopies voor pedagogische doeleinden of voor privégebruik zijn toegestaan.

Het AVG-Carhif heeft ernaar gestreefd alle rechthebbenden van illustraties die voorkomen in dit dossier te contacteren.
Wie meent alsnog rechten te kunnen doen gelden, gelieve contact op te nemen met het AVG.

Het project 'Vrouwen vrij, een andere wereld' kwam tot stand met de steun van:

TUUT VOOR
GELIJKHEID
VROUWEN
EN MANNEN

INSTITUT
POUR L'ÉGALITÉ
DES FEMMES
ET DES HOMMES

